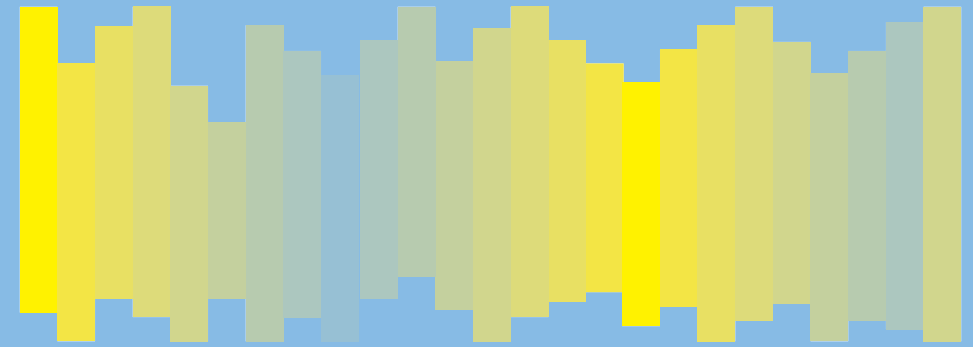
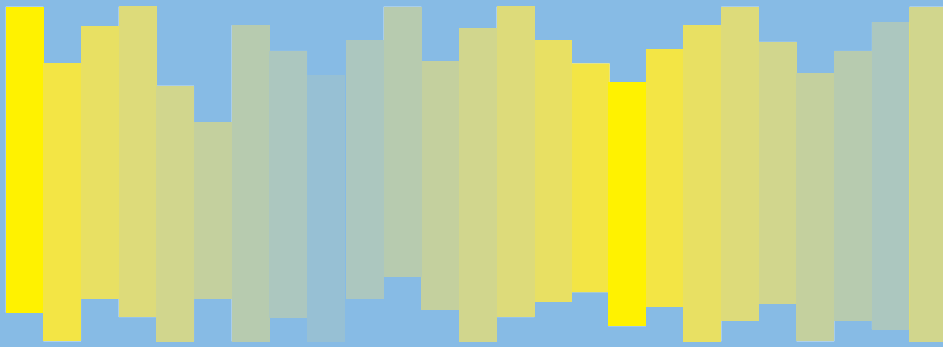




Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR
Švabinského 7, 851 01 Bratislava, tel./fax: 02/6381 4987, 68
zmpvsvr@zmpvsvr.sk, www.zmpvsvr.sk



Podporované rozhodovanie

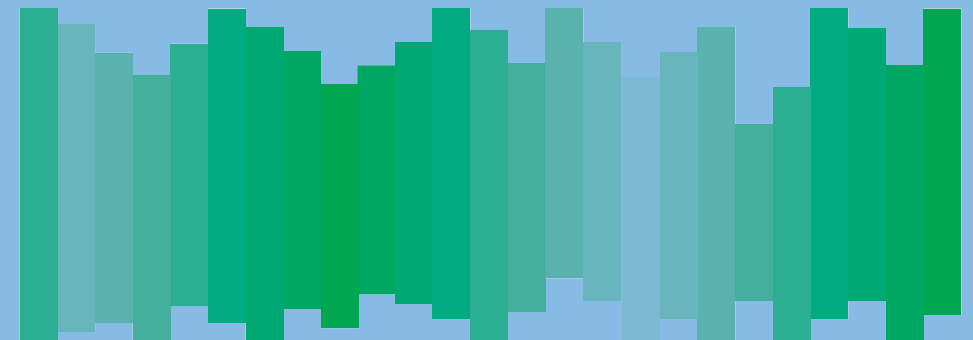
Spracovali:

Mgr. Iveta Mišová a JUDr. Zuzana Stavrovská

ISBN 978-80-89344-03-1



9 788089 344031





Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR
Švabinského 7, 851 01 Bratislava, tel./fax: 02/6381 4987, 68
zpmpvsr@zpmpvsr.sk, www.zpmpvsr.sk

Podporované rozhodovanie

Spracovali:

Mgr. Iveta Mišová a JUDr. Zuzana Stavrovská

Táto publikácia vznikla ako súčasť projektu Spoločne proti diskriminácii ľudí s mentálnym postihnutím.

Podporované grantom z Finančného mechanizmu EHP,
Nórskeho finančného mechanizmu a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky,
ktorého sprostredkovateľom je Nadácia otvorenej spoločnosti.






Podporované rozhodovanie

Spracovali: Mgr. Iveta Mišová a JUDr. Zuzana Stavrovská

Vydalo: ZPMP v SR, Švabinského 7, 851 01 Bratislava
Tel.: 02/6381 4987, e-mail: zmpvsvr@zmpvsvr.sk
Bratislava 2009

Grafický dizajn: Polygrafické centrum
Tlač: Polygrafické centrum, www.polygrafcentrum.sk
ISBN 978-80-89344-03-1
EAN 9788089344031



Podporované rozhodovanie

Obsahom tejto odbornej brožúry je prezentácia novej filozofie prístupu k ľuďom s mentálnym postihnutím. Pri podporovanom rozhodovaní má človek plnú spôsobilosť na právne úkony, podporujúce osoby mu pomáhajú robiť rozhodnutia vo všetkých oblastiach života. Úloha podporujúcich osôb je zistiť vôľu podporovanej osoby a ochrániť ju pred podvodníkmi. Ide celkovo o nový prístup k ľuďom s mentálnym postihnutím. Je predmetom mnohých diskusií aj na medzinárodnej pôde, keďže existuje ešte iba veľmi málo krajín, ktoré sa touto cestou už vydali.

Máme šťastie, že v tejto oblasti máme pomerne rozsiahle informácie od našich partnerov zo zahraničia a z Inclusion Europe (strešná organizácia pre organizácie pracujúce v prospech ľudí s mentálnym postihnutím).

Kľúčové slová:

Právna subjektivita, spôsobilosť na právne úkony, obmedzenie spôsobilosti na právne úkony, pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, náhradné rozhodovanie opatrovníka, podporované rozhodovanie osoby so zdravotným postihnutím, poradcovia.

Z čoho tieto nové myšlienky vyplývajú?

Organizácia Spojených národov v decembri 2006 prijala Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (ďalej len „Dohovor“).

Jedným zo základných posolstiev tohto Dohovoru je, že na ľudí so zdravotným postihnutím by sa nemalo pozerať ako na objekty, ale ako na ľudské subjekty, ktoré si zaslúžia rovnakú úctu a zaobchádzanie ako ľudia bez postihnutia.

Dohovor je významným krokom k akceptovaniu ľudí s mentálnym postihnutím ako plnoprávných občanov krajín, v ktorých žijú.

„Rešpektovanie právnej spôsobilosti osôb s postihnutím je podstatné nielen ako právo samo osebe, ale tiež ako základ na ochranu iných ľudských práv. Konvencia (myslí sa tým Dohovor) vyžaduje od štátov, aby poskytli osobám s postihnutím prístup k podpore potrebnej na uplatnenie právnej spôsobilosti. Čo tieto nariadenia znamenajú pre právnikov, pre notárov, pre inštitúcie, pre organizácie zamerané na podporu, pre právne oddelenia, pre súdy? Na zavedenie tohto práva do reality bude dôležité identifikovať dobrú prax v legislatívnom a politickom prístupe a preskúmať, ako tieto práva a povinnosti môžu byť začlenené do rôznych právnych a rozvojových kontextov.“

(Prejav Vysokého komisára pre ľudské práva pri slávnostnom podpise Konvencie.)

Aj Slovenská republika sa pridala k ostatným krajinám, ktoré chcú pre svojich obyvateľov garantovať myšlienky nového pohľadu a pokrokových prístupov k životu ľudí s postihnutím. Svoj záujem o to bol potvrdený **prezidentom Slovenskej republiky Ivanom Gašparovičom, ktorý podpísal Dohovor 26. septembra 2007.**

Slovenská republika týmto vyjadрила vôľu stať sa v budúcnosti zmluvnou stranou Dohovoru a tento Dohovor ratifikovať. Podpis Dohovoru však ešte neznamená pre našu krajinu, že Dohovor je právne záväzný a nerobí z nás štátnu stranu. Sme len signatárom Dohovoru.

Účelom Dohovoru je propagovať, ochraňovať a zaisťovať plné a rovné užívanie všetkých ľudských práv a základných slobôd pre všetky osoby s postihnutím a propagovať rešpektovanie ich základnej dôstojnosti.

Medzi osoby s postihnutím patria ľudia, ktorí majú dlhodobé fyzické, psychické, intelektuálne alebo zmyslové poškodenia, ktoré v interakcii s rozličnými bariérami môžu prekážať ich plnej a efektívnej účasti v spoločnosti na rovnoprávnom základe s ostatnými.

Dohovor vo svojich 50 článkoch je založený na princípoch:

- a) rešpektovania základnej dôstojnosti, individuálnej autonómie, včítane slobody robiť vlastné rozhodnutia a nezávislosť osôb,
- b) nediskriminácie,
- c) plnej a efektívnej účasti a inklúzie v spoločnosti,
- d) rešpektovania rozdielov a akceptovania osôb s postihnutím ako súčasťou ľudskej rôznorodosti a ľudstva,
- e) rovnosti príležitostí,
- f) dostupnosti,
- g) rovnosti medzi mužmi a ženami,
- h) rešpektovania vyvíjajúcich sa schopností detí s postihnutím a rešpektovania práva detí s postihnutím na svoju identitu.

Prierez jednotlivými vybranými ustanoveniami Dohovoru a jeho úplné znenie vrátane znenia Opčného protokolu nájdete v brožúre „Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím“, ktorú vydalo Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR v rámci projektu s podporou, ako je uvedené na úvodných stranách tejto brožúry.

V tejto publikácii chceme venovať osobitnú pozornosť článku 12 Dohovoru, ktorý je právnym základom rovnosti ľudí s postihnutím pred zákonom a rešpektovania ich rozhodovania, uznania dôležitosti individuality.



...a kľúčovým článkom Dohovoru je

Článok 12

Rovnosť pred zákonom

1. Zmluvné strany opätovne potvrdzujú, že osoby so zdravotným postihnutím majú kdekoľvek právo na uznanie svojej osoby ako subjektu práva.
2. Zmluvné strany uznávajú, že osoby so zdravotným postihnutím majú spôsobilosť na právne úkony (právnú spôsobilosť) vo všetkých oblastiach života na rovnakom základe s ostatnými.
3. Zmluvné strany prijímú príslušné opatrenia, ktoré majú umožniť osobám so zdravotným postihnutím prístup k pomoci, ktorú môžu potrebovať pri uplatňovaní svojej spôsobilosti na právne úkony (právnej spôsobilosti).
4. Zmluvné strany zabezpečia, aby všetky opatrenia týkajúce sa uplatňovania spôsobilosti na právne úkony poskytovali primerané a účinné záruky s cieľom zabrániť zneužitiu v súlade s medzinárodným právom v oblasti ľudských práv. Tieto záruky zabezpečia, aby opatrenia týkajúce sa uplatňovania spôsobilosti na právne úkony rešpektovali práva, vôľu a preferencie danej osoby, aby zabráňovali konfliktu záujmov a nenáležitému ovplyvňovaniu, aby boli primerané a prispôsobené situácii danej osoby, aby sa uplatňovali čo najkratšie a aby podliehali pravidelnej kontrole zo strany príslušného, nezávislého a nestranného orgánu alebo súdu. Tieto záruky musia byť primerané tomu, do akej miery uvedené opatrenia ovplyvňujú práva a záujmy danej osoby.
5. V súlade s ustanoveniami tohto článku zmluvné strany prijímú všetky primerané a účinné opatrenia na zabezpečenie rovnakého práva osôb so zdravotným postihnutím vlastníť alebo dediť majetok, spravovať svoje finančné záležitosti a mať rovnaký prístup k bankovým pôžičkám, hypotékam a iným formám finančného úverovania, a zabezpečia, aby osoby so zdravotným postihnutím neboli svojvoľne zbavené svojho majetku.

Dohovor v článku 12 žiada rovnaké uznanie pred zákonom pre všetkých ľudí so zdravotným postihnutím, a preto je nástrojom na podporu práv ľudí s mentálnym postihnutím.

Ustanovenia tohto článku odrážajú posun v prístupe k osobám s mentálnym či psychosociálnym postihnutím, a to od **náhradného rozhodovania**, ktoré je charakteristické tým, že opatrovník rozhoduje namiesto dotknutej osoby (a v dôsledku toho dotknutá osoba je vylúčená z rozhodovania, a preto často i zo života v spoločnosti ako takého) k **podporovanému rozhodovaniu**, ktoré vychádza z predpokladu, že každá osoba je schopná sa rozhodnúť, môže k tomu však potrebovať väčšiu alebo menšiu mieru podpory.

Štáty sa zaväzujú na základe Dohovoru neklásť dôraz na odobratie spôsobilosti na právne úkony, ale na poskytovanie nevyhnutnej podpory osobám so zdravotným postihnutím tak, aby mohli svoju spôsobilosť na právne úkony využívať.

Dohovor tak miesto rozlišovania osôb, ktoré majú spôsobilosť na právne úkony a osôb, ktoré boli tejto spôsobilosti pozbavené alebo im bola obmedzená, predpokladá zavedenie **súboru opatrení na podporu výkonu spôsobilosti na právne úkony**, s tým, že na jednom konci tohto systému sú osoby, ktoré žiadnu podporu nepotrebujú, a na druhom konci sú osoby, ktoré potrebujú výraznú podporu, ktorá vo výnimočných prípadoch môže byť nevyhnutná na celý rozsah spôsobilosti na právne úkony. Podporované rozhodovanie tak má smerovať k tomu, aby bolo uplatňované i v prípadoch, keď v súčasnej dobe dochádza k úplnému pozbaveniu spôsobilosti na právne úkony a tým inštitút zbavenia alebo obmedzenia spôsobilosti na právne úkony môže v celom rozsahu nahradiť.

Z Dohovoru pre krajiny vyplýva záväzok zmeniť systém náhradného rozhodovania a konania opatrovníka tak, aby sa mohol uplatniť systém podporovaného rozhodovania s rôznymi alternatívami. Podporované rozhodovanie by sa malo uplatňovať aj vo výnimočných prípadoch, keď človek potrebuje až stopercentnú podporu.



Témy, ktorým sa budeme venovať:

Ako vyzerá spôsobilosť na právne úkony v zákonoch?

Prečo je spôsobilosť mať práva a povinnosti dôležitá?

Aké problémy v živote ľudí jej ne/existencia spôsobuje.

Čo je podporované rozhodovanie?

Prečo je to významné a dôležité?

Ako zabezpečíme fungovanie podporovaného rozhodovania?

Kľúčové prvky systému na podporované rozhodovanie.

Zásady týkajúce sa právnej spôsobilosti a podporovaného rozhodovania.

Príklady dobrej praxe.



Počuli ste? Alebo povedali? Čo vy na to?

...ja tomu nerozumiem...

...ten text je taký zložitý...

...čo to odo mňa chcú?

...môže mi niekto vysvetliť postup vyplnenia tohto tlačiva?

...skúste mi to prosím povedať tak, aby som tomu porozumela...

Prečo nepočúvajú to, čo ja chcem!

Neprajem si, aby niekto rozhodoval za mňa...

Mám predsa svoju vôľu a rozum...

Niekedy potrebujem podporu, vysvetlenie k tomu, aby som sa rozhodla...

Ten nábytok jednoducho neviem poskladať bez návodu. Ešteže je ten návod na montáž vyhotovený v obrázkoch, inak by som tomu neporozumel...

Koľkokrát ste použili tieto alebo takéto podobné vety? Koľkokrát počuli?

Musíme sa naučiť vyplňať zložité tlačivá alebo niekoľkokrát prečítať zložitú zmluvu, aby sme z nej vedeli prečítať aj to, čo je medzi riadkami, alebo požiadať o pomoc právnika, finančného poradcu. Pritom sa nám môže zdať, že právnická reč je veľmi zložitá. Je úplne normálne, že v záujme porozumenia odborným výrazom a slovným spojeniam musí ten, kto s nami komunikuje, prispôbiť svoj prejav tak, aby sme tomu rozumeli.

Alebo ak nepoznáme problematiku určitého vedeckého výskumu, účasť na vedeckej konferencii, kde sa takáto otázka rieši, by bola pre laika zložitá.

*Vnímame prispôbenie
prejavu tomu, s kým
komunikujeme,
za samozrejmé.
Prečo by to nemalo
byť samozrejmosťou
aj pri komunikácii
s ľuďmi s postihnutím
– s mentálnym
postihnutím?*

Poznáte túto starú múdrosť? **Vraj ten, kto nedokáže vysvetliť problematiku svojmu poslucháčovi na úrovni šesťročného dieťaťa, tak sám danej veci nerozumie.**

Malá anketa, ktorú sme rozposlali medzi svojich známych, dokázala, že aj ľudia bez zdravotného postihnutia potrebujú pri svojom rozhodovaní pomoc, vysvetlenie alebo zjednodušený návod, napr. aj v obrázkoch.

Hovoril niekto s vami v jazyku, ktorým hovoria programátori? Aj v prostredí informačných technológií je veru naozaj množstvo slov, viet, ktorých významu vôbec nerozumieme.

Keď sa sami konfrontujeme s týmto poznaním, musíme potvrdiť starú pravdu, že učenie je dlhodobý a večný proces, že dorozumievanie nie je vždy jednoduché a konečné rozhodnutie nie je vždy správne. Ale ako sa hovorí, každé zlo je na niečo dobré, tak aj naše rozhodnutie, ktoré neprinieslo pre nás priaznivý výsledok, nás naučilo, aby sme sa v budúcnosti takýmto nerozumným krokom vyhli.

A tak musíme niešť svoje bremeno zodpovednosti za úkony, ktoré robíme. A je na nás, aby sme si zabezpečili všetky dostupné informácie k tomu, aby sme sa rozhodli.

Možno v žiadnej spoločnosti neexistuje jednotlivec, ktorý je skutočne nezávislý od vplyvu iných ľudí. Sociálne štruktúry a hierarchie, potreba pozitívnej pozornosti, ekonomické potreby atď. vytvárajú závislosti, ktoré sa musia brať do úvahy pre všetkých ľudí bez postihnutia aj s postihnutím.

Mnoho ľudí tiež cíti potrebu dostať podporu na rozhodnutia o komplexných otázkach, ak sa domnievajú, že sami nie sú spôsobilí prijať rozhodnutie. Príkladom sú finanční konzultanti, lekári, architekti a všetky ostatné profesie, ktoré poskytujú expertízy pre všetkých občanov.

Mnoho rozhodnutí nie je v najlepšom záujme osoby, ktorá toto rozhodnutie prijíma. Často sú určené faktormi, ktoré nie sú logicky opodstatnené: komerčná reklama, túžba po spoločenskom postavení, uprednostňovanie pekných automobilov, atď.



Ako vyzerá spôsobilosť na právne úkony v zákonoch alebo aké sú súčasné právne základy samostatného ne/rozhodovania?

Právo každého človeka byť slobodným subjektom rozhodujúcim o podstatných, ale aj menej významných otázkach vlastného života, je základným znakom právneho štátu. Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov upravuje spôsobilosť fyzickej osoby mať práva a povinnosti (právna subjektivita – § 7) a spôsobilosť vlastnými úkonmi nadobúdať práva a brať na seba povinnosti (spôsobilosť na právne úkony § 8).

Spôsobilosť fyzickej osoby **nadobúdať práva a povinnosti vzniká narodením**, v právnom poriadku je pomenovaná aj ako „právna subjektivita“ fyzickej osoby, – **je pre všetkých rovná a nemôže byť obmedzená**.

Na rozdiel od právnej subjektivity, ktorá je nemenná a trvá celý život, **spôsobilosť na právne úkony** vzniká postupne a podľa zákona môže byť rozhodnutím súdu obmedzená, príp. úplne vylúčená.

Spôsobilosť na právne úkony je schopnosť fyzickej osoby **vlastným konaním nadobúdať svoje práva a povinnosti**. Spôsobilosť fyzickej osoby vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať práva a brať na seba povinnosti vzniká postupne, v plnom rozsahu plnoletosťou (dovŕšením 18-teho roku veku).

Aj neplnoletí teda majú spôsobilosť na právne úkony, ale len na také, ktoré sú svojou povahou primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku. Ostatné právne úkony za nich robia zákonní zástupcovia.

Nespôsobilosť na právne úkony vzniká vtedy, keď je právna spôsobilosť určitej osoby znížená alebo obmedzená. Osoba s plnou spôsobilosťou na právne úkony má úplné právne postavenie (status), má právo robiť rozhodnutia, schopnosť robiť právne platné úkony a schopnosť vstupovať do právne platných dojednaní. Pri právnej nespôsobilosti dochádza k zníženiu alebo vylúčeniu právnej zodpovednosti, vrátane zodpovednosti za záväzky a za protiprávne konanie. Ak znížime spôsobilosť na právne úkony určitej osoby, zbavujeme ju práva vstupovať do právnych vzťahov, robiť právom garantované rozhodnutia a zasahujeme do právneho statusu, ktorý má každý občan.

Právny úkon je prejav vôle smerujúci najmä k vzniku, zmene alebo zániku tých práv alebo povinností, ktoré právne predpisy s takýmto prejavom spájajú. Právny úkon koná konajúca osoba často v interakcii s ďalšou osobou, či už právnickou alebo fyzickou a vstupuje tak do právneho vzťahu. Právny úkon môže byť urobený písomne, ústne, výslovne (vyjadrený slovné) alebo nevýslovne (napr. mlčky alebo prikývnutím alebo strpením niečoho), čiže spôsobom, ktorým konajúca oso-

ba nevzbudila pochybnosť o tom, čo chcela prejsť. Ide o úkon, ktorým konajúca osoba mala v úmysle právne konať, dosiahnuť určitého výsledku (niečo kúpiť, predať, zameniť, niekoho alebo niečo si objednať alebo si niečo vypožičať). Nie každé konanie je však právnym úkonom, nie je ním napr. otvorenie dverí, jazda výťahom, blízky vzťah k osobe, zvieratku).

Právny úkon spočíva v určitom správaní ľudí, a to v správaní vedomom a vôľovom. Účasť vedomia a vôle v správaní býva v jednotlivých druhoch úkonov rôzna.

Základné znaky právnych úkonov

- a) prejav vôle – je základným pojmovým znakom, reprezentuje dve zložky **vôľu a prejav**.
- b) zameranie prejavu vôle – **cieľ** právneho úkonu,
- c) **uznanie** prejavu vôle právnym poriadkom,
- d) nastúpenie právnych **následkov**, ktoré konajúci sledoval, t.j. najmä vznik, zmena a zánik práv a povinností.

Právne následky prejavenej vôle predstavujú vznik, zmenu alebo zánik práv a povinností, ku ktorým prejav vôle „najmä“ smeruje.

Neplatnosť právneho úkonu:

Podmienkou platnosti právneho úkonu je, že vôľa, ktorá je prejavovaná, musí byť **slobodná, vážna a bez omylu**.

Kedy je právny úkon neplatný?

Občianske právo neuznáva každý prejav vôle za platný právny úkon, a preto nespája s každým prejavom vôle príslušné právne následky. Na to, aby sa právny úkon považoval za platný, musí ho urobiť **osoba, ktorá má spôsobilosť na právne úkony**. Ak maloletá osoba alebo osoba, ktorá bola pozbavená spôsobilosti na právne úkony alebo ktorej spôsobilosť na právne úkony bola obmedzená rozhodnutím súdu, urobí právny úkon, na ktorý nebola spôsobilá, tento právny úkon bude **neplatný**.

Neplatný bude aj právny úkon osoby s mentálnym postihnutím, ktorá síce nebola pozbavená spôsobilosti na právne úkony alebo jej spôsobilosť na právne úkony nebola obmedzená rozhodnutím súdu, ale rozsah mentálneho postihnutia ju robí na tento právny úkon nespôsobilou. Ide o nedostatok spôsobilosti na právne úkony. Môže ísť hlavne o prípady, keď súdne rozhodnutie doposiaľ nebolo vydané. Že ide o taký prípad, je potrebné vždy dokazovať. Neplatnosť právneho úkonu podľa tohto ustanovenia vyžaduje bezpečné zistenie o tom, že účastník právneho úkonu nedokáže posúdiť následky svojho konania.

Ak fyzická osoba v dôsledku svojho mentálneho postihnutia je spôsobilá posúdiť závažnosť konaní, právnych vzťahov, do ktorých vstupuje, jej právne úkony sú platné, ak majú všetky náležitosti predpísané zákonom.

Podmienkou platnosti právneho úkonu je, že vôľa, ktorá je prejavovaná, musí byť **slobodná, vážna a bez omylu**.

Ak neexistuje vôľa, nevzniká ani právny úkon, resp. je neplatný.

Prejavená vôľa nie je slobodná, ak konajúca osoba je zbavená voľnosti sa rozhodnúť, či prejav urobí. Jej vôľa môže byť pod vplyvom pôsobenia fyzického alebo psychického donútenia, ktoré vzbudzujú dôvodný strach.

Prejavená vôľa nie je vážna, ak ten, kto ju prejavil, nechcel vyvolať právne následky, ktoré by inak z jeho prejavu nastali.

Prejavená vôľa je pod vplyvom omylu, ak vôľa toho, kto prejav robí, vznikala pod vplyvom omylu úmyselne vyvolaného druhým účastníkom.

Neplatnosť právneho úkonu môže spôsobiť aj to, že právny úkon nemá požadovanú **zrozumiteľnosť, určitosť** a v niektorých prípadoch aj **formu** (napr. písomnú formu). Ak právny úkon nebol urobený vo forme požadovanej zákonom, **je neplatný**; ak nebol urobený vo forme, ktorá vyplýva z dohody, je neplatný, ak túto neplatnosť niekto napadne.

Právne dôvody na obmedzenie a zbavenie spôsobilosti na právne úkony:

Konanie o spôsobilosti na právne úkony je upravené v Občianskom súdnom poriadku č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov.

Pozbavenie spôsobilosti na právne úkony sleduje ochranu osôb s mentálnym postihnutím i ochranu ich majetkových práv. Je to však nepochybne vážny zásah do ich osobnej slobody.

1. Kedy možno spôsobilosť na právne úkony znížiť alebo ju vylúčiť?

Ak fyzická osoba **pre duševnú poruchu** (duševnú chorobu, mentálne postihnutie) **nie je vôbec schopná robiť právne úkony, súd ju pozbaví spôsobilosti na právne úkony.**

Ak fyzická osoba **pre duševnú poruchu** (duševnú chorobu, mentálne postihnutie) **je schopná robiť len niektoré právne úkony, súd obmedzí jej spôsobilosť na právne úkony a rozsah obmedzenia určí v rozhodnutí.**

Posudzovanie schopnosti osoby robiť právne záväzné úkony, resp. robiť len určité druhy právnych úkonov jednoduchšej povahy, môže vykonať iba súd v rámci súdneho konania o spôsobilosti na právne úkony.

Súdne konanie:

Súdne pojednávania vo veci rozhodovania o spôsobilosti na právne úkony (obmedzenie alebo pozbavenie) necharakterizuje žiadny progres, ktorý zákonodarca v súčasnosti nemá záujem riešiť.

Pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony je zásahom do integrity osobnosti do jej nedotknuteľnosti. Nedotknuteľnosť osoby je zaručená v čl. 7 Listiny základných práv a slobôd. Obmedzenie spôsobilosti alebo pozbavenie spôsobilosti sa vykoná tak, že súd by mal konať v takom rozsahu, aby došlo do zásahu ústavného práva človeka v čo najmenšej miere. Preto do konania súd

ustanovuje znalca, ktorý vypracuje znalecký posudok a súd ho vždy musí vypočúť. Znalecký posudok nie je jediným dôkazným prostriedkom v tomto konaní. Môže vypočúť príbuzných, lekára alebo iné osoby, ktoré sa vedú k tomu vyjadriť,

ALE

v priebehu súdneho konania dochádza k tomu, že súd nevypočúva ako účastníka konania toho, o spôsobilosti ktorého sa koná, či nedoručuje rozsudok účastníkovi konania.

Platná právna úprava neobsahuje ustanovenie, na základe ktorého by dochádzalo k pravidelnému prieskumu nevyhnutnosti trvania obmedzenia alebo pozbavenia spôsobilosti na právne úkony a jeho zmenu.

Súd v konaní o spôsobilosti na právne úkony ustanoví tomu, kto bol pozbavený spôsobilosti na právne úkony alebo jeho spôsobilosť bola obmedzená, **opatrovníka – zákonného zástupcu**.

Po nadobudnutí právoplatnosti rozsudku o obmedzení alebo pozbavení spôsobilosti na právne úkony koná **v mene zastúpeného opatrovníka**.

Zástupcom môže byť fyzická aj právnická osoba.

Predpokladom na ustanovenie navrhnutej osoby za opatrovníka je súhlas tejto osoby s prevzatím funkcie opatrovníka.

Opatrovníkom má byť predovšetkým príbuzný alebo iná vhodná osoba (*napr. priateľ, iný známy*). Človek s mentálnym postihnutím by mal byť vyzvaný, aby vyjadril svoje rozhodnutie k osobe opatrovníka a jeho rozhodnutie by malo byť v čo najväčšej miere akceptované.

Ak nie je možné za opatrovníka ustanoviť príbuzného alebo inú vhodnú osobu, ktorá spĺňa podmienky na ustanovenie za opatrovníka, súd ustanoví za opatrovníka orgán miestnej správy, prípadne jeho zariadenie, ak je oprávnené vystupovať svojím menom. Tzv. **verejný opatrovník** vykonáva svoju funkciu na základe uznesenia súdu a v súlade s vymedzením úloh miestnej štátnej správy a jej zariadení.

Opatrovník osoby pozbavenej spôsobilosti na právne úkony alebo obmedzenej v spôsobilosti na právne úkony môže byť **zbavený svojej funkcie**. O **pozbavení opatrovníka funkcie** rozhoduje na návrh toho, kto preukáže vážny záujem, predseda senátu uznesením, a to z dôležitých dôvodov, predovšetkým na základe zistenia, že opatrovník riadne neplní svoje povinnosti pri starostlivosti o osobu, ktorej bol ustanovený.

Ak dôjde k stretu záujmov zákonného zástupcu so záujmami zastúpeného pri určitom právnom úkone alebo k stretu (kolízii) záujmov tých, ktorých zastupuje ten istý zákonný zástupca (*napr. verejný opatrovník*), ustanoví súd osobitného zástupcu (*kolízneho opatrovníka*). V prípade kolízie záujmov ide o ustanovenie opatrovníka na určitý úkon, resp. určité konanie, príp. na obmedzenú, spravidla aj časovo limitovanú činnosť. Vykonaním úkonu či skončením konania funkcia kolízneho opatrovníka zaniká.

V súčasnosti nie je zabezpečený dohľad nad výkonom opatrovníctva, nie sú žiadne záruky zamedzujúce zneužitie opatrení k uplatňovaniu spôsobilosti na právne úkony, a tiež toho, ako a aké úkony v praxi vykonáva opatrovník, či sú v záujme opatrovanca.

Práva a povinnosti opatrovníkov sú upravené v Občianskom zákonníku a v Občianskom súdnom poriadku veľmi stručne a nedostatočne.

Podľa § 192 Občianskeho súdneho poriadku súd je povinný postarať sa o to, aby bol ustanovený opatrovník osobám, ktoré ho podľa zákona musia mať. V uznesení, ktorým súd ustanovuje opatrovníka, uvedie rozsah opatrovníckych práv a povinností. Na konanie opatrovníka sa obdobne použijú ustanovenia § 176 až § 180 Občianskeho súdneho poriadku. Súd vedie opatrovníka vykonávať svoju funkciu „riadne“ (§ 178 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku). Ale **čo je riadny výkon opatrovníctva, zákon bližšie nešpecifikuje**. Zákon navyše nerieši žiadnu bežnú situáciu, ako sa má opatrovník správať. Na základe tohto ustanovenia súd vybavuje podnety a upozornenia ohľadne výkonu funkcie opatrovníka, ale nešpecifikuje, podľa akých zásad má súd postupovať (napríklad riadiť sa záujmami opatrovanca). O niečo podrobnejšie je ustanovenie § 28 Občianskeho zákonníka o tom, že **súd musí schváliť právny úkon týkajúci sa nakladania s majetkom, pokiaľ nejde o bežnú záležitosť. Nie je však dostatočne jasné, čo má zákon na mysli pod pojmom „bežná záležitosť“**. V praxi súdy nemajú dostatok času venovať sa podnetom týkajúcim sa kontroly opatrovníkov, spôsob kontroly nie je jednotný. Iba niektoré súdy žiadajú raz ročne alebo polročne správy od opatrovníkov o nakladaní s majetkom opatrovanca, kedy opatrovník predloží písomne vyhotovený prehľad nakladania s finančnými prostriedkami a majetkom opatrovanca. Ale ani takto vykonávaná kontrola súdom neodhalí konanie opatrovníka, ktoré nie je v záujme opatrovanca, napr. bránenie stretávania sa s priateľmi, navštíviť nejakú kultúrnu akciu alebo zneužívanie v domácnosti rôznymi druhmi psychického nátlaku...



Prečo je spôsobilosť mať práva a povinnosti dôležitá? Aké problémy v živote ľudí jej ne/existencia spôsobuje?

V súčasnej dobe máme veľa príkladov a situácií diskriminácie. **Systém opatrovníctva, ktorý znamená, že osoba s mentálnym postihnutím je vyhlásená za neschopnú rozhodovať a súdom je ustanovený opatrovník, ktorý rozhoduje v jej mene, bráni osobám s mentálnym postihnutím využívať také práva, ako je právo na prácu, právo podpisovať zmluvy, hlasovať, uzavrieť manželstvo...** Vedie to k automatickému odňatiu základných ľudských a občianskych práv. S takýmito ľuďmi sa automaticky zaobchádza inakšie ako s ostatnými občanmi a berie sa im väčšina životných aktivít, **dochádza k diskriminácii**. Existuje veľmi špecifická „ochrana“ ľudí, ktorí sú pozbavení spôsobilosti na právne úkony, pretože podľa tradičného spôsobu myslenia sa predpokladá, že opatrovník rozhoduje v najlepšom záujme danej osoby.

Osobe, ktorá bola pozbavená spôsobilosti na právne úkony, je odňaté základné ústavné právo voliť. Pritom v znaleckom posudku, ktorý je vypracovaný na objednávku súdu, sa znalec nezaoberá osobitne touto otázkou, teda otázkou ne/schopnosti voliť.

Na druhej strane, ak ľudia s postihnutím nemajú dostatok informácií a vedomostí o veci, o ktorej majú sami rozhodnúť, alebo niekto využije ich dôverčivosť a ľahšiu zneužiteľnosť, potom im spôsobilosť na právne úkony a vlastná zodpovednosť za konanie môže priniesť celý rad problémov.

V súčasnosti sa vo svete a Európe tento zastaraný (archaický) model silne spochybňuje a uskutočňujú sa reformy.

Ľudia s mentálnym postihnutím potrebujú širokú legislatívu, ktorá im umožní plnú účasť v spoločnosti a ochranu proti diskriminácii.

Výsledok:

Keď zbavujeme človeka spôsobilosti na právne úkony:

- zbavujeme ho možnosti vstupovať platne do právnych vzťahov, robiť právom garantované právne úkony,
- nedostatok spôsobilosti na právne úkony spôsobuje, že ľudské práva sú porušované,
- bez spôsobilosti na právne úkony prichádza diskriminácia,

- existujúci systém opatrovníctva má veľmi negatívne dôsledky na ľudí,
- moc rozhodovať je v rukách opatrovníkov,
- pozbavenie spôsobilosti na právne úkony spôsobuje negatívny obraz ľudí s mentálnym postihnutím.

Preto je potrebné zmeniť legislatívu:

- prijať také opatrenia, aby poskytli ľuďom s postihnutím podporu a ochranu, ak je nevyhnutná,
- nevykonávať žiadnu intervenciu, ak nie je nutná s ohľadom na potreby a individuálnu situáciu osoby s postihnutím, vrátane toho, či je pravdepodobné, že táto osoba zvýši alebo znova získa svoju spôsobilosť,
- každá intervencia musí byť metódou na dosiahnutie cieľa intervencie, ktorý čo najmenej obmedzuje slobodu osoby s postihnutím,
- musí sa brať ohľad na minulé a súčasné želania osoby s postihnutím, ak ich je možné zistiť,
- musí sa brať ohľad na názory príbuzných osoby s postihnutím, poskytovateľov primárnej starostlivosti, spolubývajúceho, každej osoby menovanej ako niekto, s kým treba konzultovať, a akejkolvek inej osoby, ktorá má záujem o blaho osoby s postihnutím alebo navrhované rozhodnutie, ak tieto názory boli oznámené zodpovednej osobe,
- riadny ohľad sa bude brať na potrebu rešpektovať právo na dôstojnosť, telesnú integritu, súkromie a autonómiu osoby s postihnutím,
- osoba s postihnutím musí mať výsostné právo na svoju spôsobilosť na právne úkony, a preto musí mať plnú spôsobilosť prijať rozhodnutie, ktoré sa jej týka. Spôsobilosť je definovaná ako „schopnosť pochopiť povahu a následky rozhodnutia v kontexte existujúcich možností výberu v čase prijímania rozhodnutia“,
- vytvorenie adekvátneho/vhodného systému personálnej podpory – poradcov - podporovateľov.

*Štáty by mali uznať,
že spôsob, akým
ľudia komunikujú,
nemá mať vplyv
na posudzovanie
schopnosti sa
rozhodnúť.*



Čo je hlavná myšlienka podporovaného rozhodovania?

*Náhradné rozhodovanie
opatrovníkmi bude prežitok!*

Dohovor zaviedol významný posun v medzinárodnom a národnom právnom poriadku zavedením koncepcie **podporovaného rozhodovania**. **Podporované rozhodovanie znamená, že právo na rozhodovanie sa neprenáša na iné osoby a že k tomu, aby sa človek s postihnutím rozhodol, má svoj okruh poradcov, ktorí mu radia.**

Podporované rozhodovanie má nahradiť systémy opatrovníctva alebo aj nazývané poručníctvo. Zatiaľ čo existujúca legislatíva opatrovníctva postupuje cestou čiastočného alebo úplného zbavenia spôsobilosti na právne úkony ľudí s postihnutím, **článok 12 Dohovoru jasne deklaruje, že ľudia s postihnutím musia mať „právnú spôsobilosť na rovnakej báze ako iní ľudia“.**

Právna spôsobilosť by sa mala chápať ako spôsobilosť mať práva a možnosť konať. Dohovor tiež ustanovuje, že ľudia s postihnutím dostanú „podporu, ktorú si môžu žiadať“ pri uplatňovaní svojich práv. Tradičné zákony o opatrovníctve vyhlasujú občana s postihnutím za právne nespôsobilého vo všetkých alebo niektorých oblastiach a ustanovujú právneho opatrovníka, ktorý prijíma rozhodnutia namiesto neho. Tradičné zákony o opatrovníctve ľudí s postihnutím čiastočne alebo úplne zbavujú ich práv. Tento systém viedol veľmi často k izolácii a k strateniu identity jednotlivca s postihnutím, ktorý sa už nepovažuje za plnoprávneho a rovnoprávneho občana v spoločnosti. Preto Dohovor zavádza posun myslenia od náhradného prijímania rozhodnutí k podporovanému prijímaniu rozhodnutí ľudí s postihnutím.

Článok 12 Rovnosť pred zákonom odsek 3

Členské štáty urobia vhodné opatrenia, aby zabezpečili osobám so zdravotným postihnutím prístup k podpore potrebnej pri uplatňovaní ich právnej spôsobilosti

Čo to znamená - citát

*Ľudí s mentálnym postihnutím by sme mali podporovať, aby sami robili vlastný výber a rozhodnutia, komunikovali o nich a iní ľudia ich rešpektovali. Preto tam, kde jednotliví občania majú ťažkosti s nezávislým výberom a rozhodovaním, zákony a politika by mali zabezpečiť a uznávať **podporované rozhodovanie**. Členské štáty by mali poskytovať služby a potrebnú podporu na facilitáciu osôb s mentálnym postihnutím v rozhodovaní o ich vlastnom živote.*

Montrealská deklarácia, WHO/PAHO, október 2004

Prečo je to významné a dôležité?

Problém, ktorému sa venuje článok 12 – právo na sebaurčenie, ktoré je zákonom chránené vo väčšine krajín, často vylučuje ľudí s mentálnym postihnutím.

Európsky právny poriadok sa v minulosti stotožňoval v riešeníach ne/spôsobilosti na právne úkony. Konanie bolo značne rovnaké v obmedzení alebo pozbavení spôsobilosti na právne úkony.

Dohovor garantuje **právnú spôsobilosť ako určitú autonómiu pre všetkých, vo veciach akéhokoľvek konania a vo všetkých oblastiach života**. Z kontextu znenia Dohovoru vyplýva, že **právná spôsobilosť** znamená vyjadrenie osobnej schopnosti robiť rozhodnutia a na základe nich robiť právne úkony, teda mať spôsobilosť na právne úkony.

Podľa článku 12 ods. 2 má krajina povinnosť **nezaobchádzať** s ľuďmi s postihnutím, vrátane osôb s mentálnym postihnutím alebo duševnou poruchou, vo veciach spôsobilosti na právne úkony vo všetkých oblastiach, inak než s ostatnými osobami. Z toho vyplýva, že akékoľvek zásahy verejnej moci do možnosti uplatňovať spôsobilosť na právne úkony, ak sú vôbec možné, by mali existovať iba vtedy, kým je to nevyhnutné, na nevyhnutne potrebnú dobu a čo v najmenšom rozsahu.

Osoba, ktorá nie je z akéhokoľvek dôvodu schopná samostatne v plnom rozsahu uplatňovať svoju spôsobilosť na právne úkony, mala by jej byť poskytnutá pomoc - **podpora. Pri jej poskytovaní je potrebné skúmať jej primerané prispôbenie s ohľadom na individuálne schopnosti konajúcej osoby, prostredie v ktorom žije a miery rozumnosti** za účelom podpory samostatnosti osôb so zdravotným postihnutím, ich sociálneho začleňovania a rozvoj ich schopností.

V súčasnosti preto neobstojí platná legislatíva upravujúca postavenie osôb so zdravotným postihnutím ako účastníka konania v konaní o pozbavení spôsobilosti na právne úkony a možnosť súdu rozhodnúť, že účastník nebude vypočutý, že sa mu nebude doručovať rozsudok súdu, ktorým sa pozbavuje spôsobilosti na právne úkony, pretože podľa názoru znalca nie je ako účastník spôsobilý pochopiť význam tohto konania. Keďže sa tak prevažne deje z dôvodu ich zdravotného stavu (na základe posudku psychiatra), ide o porušenie práva na uznanie spôsobilosti na právne úkony na rovnoprávnom základe s ostatnými.

Podľa výskumov má práve naopak informácia o prebiehajúcom konaní a o výsledku tohto konania terapeutické účinky, lebo vyšetrovanej osobe umožní prístup k informáciám, osoba vníma proces ako spravodlivejší a dôstojnejší, ako sa s ňou zachádza. To isté možno povedať o doručení rozhodnutia súdu.

Podľa odseku 3 Dohovoru sa krajiny zaviazali tolerovať povinnosť zabezpečiť osobám so zdravotným postihnutím poskytnutie podpory a pomoci pri uplatňovaní jej spôsobilosti na právne úkony.

Poskytovanie asistencie pri podporovanom rozhodovaní znamená, že osoba so zdravotným postihnutím má zachovalú svoju právnu spôsobilosť na právne úkony, rozhoduje na základe svojej vlastnej vôle, aj keď pomocou tretej osoby alebo tretích osôb.

V systéme podporovaného rozhodovania nedochádza k presunu práv od osôb so zdravotným postihnutím na iné osoby, ale tieto osoby svoje práva naďalej môžu plne uplatňovať.

Podporujúca osoba podporovanej osobe asistuje tým, že jej záležitosť vysvetľuje a pomáha komunikovať s okolím. Rozhodujúce sú preferencie, pranie a vôľa osoby, o ktorú ide, nie vôľa a prania podporujúcej osoby. Úloha tejto podporujúcej osoby je túto vôľu, pranie a preferencie sformulovať a presadzovať.

Cieľom je, aby sami ľudia s postihnutím vyhľadali pomoc – poradenstvo, predpokladá sa potom väčšia prosperita pre konajúceho.

Z textu tohto článku jednoznačne vyplýva, že je povinnosťou štátu zabezpečiť takúto asistenciu. Znamená to teda, že pokiaľ štát doteraz umožňuje len systém náhradného rozhodovania, z Dohovoru pre neho vyplýva povinnosť zriadiť systém umožňujúci osobám, ktoré nie sú schopné samostatne uplatňovať svoju spôsobilosť na právne úkony, využívať podporované rozhodovanie.

Predpokladá sa, že systém podporovaného rozhodovania nenahradí náhradné rozhodovanie v celosti. Určité obdobie však bude potrebné, aby existovalo náhradné rozhodovanie vedľa podporovaného rozhodovania. Ak by takéto rôzne postupy mali existovať vedľa seba dlhodobo, potom by stratili zmysel požiadavky Dohovoru. Za predpokladu, že by nový systém podporovaného rozhodovania efektívne fungoval, by nakoniec bolo zbytočné, aby vedľa toho existovalo i tradičné opatrovníctvo.

Myšlienka podporovaného rozhodovania by sa mala interaktívne dostať do viacerých predpisov, nemožno ju presadiť bez toho, ako sme uviedli, aby sa novelizoval Občiansky zákonník, Občiansky súdny poriadok, Zákonník práce, zdravotnícke zákony, ale aj školské zákony. Zmena náhradného rozhodovania na podporované rozhodovanie určite zasiahne aj školské osnovy a podporované rozhodovanie aplikovať najprv na najmladšiu generáciu, pretože aj ľudia s postihnutím sa tejto forme zodpovednosti za svoje rozhodnutie musia naučiť. Nositeľom tejto novej myšlienky by mohli byť predovšetkým sebaobhajcovia, ktorí sa učia zručnosti ako obhajovať sám seba.

Bez zásahu presadzovania a vysvetľovania podporovaného rozhodovania nemôžu zostať ani rodičia detí s mentálnym postihnutím, aby nechali svoje dospelé deti rozhodovať, sa musia naučiť, a to od prvých štádií detsťva radiť a viesť deti k samostatnosti, pretože mnohokrát rodičia nechápu, prečo by sa mali vzdať rozhodovania za svoje deti, **keď oni to najlepšie vedia...** akoby dopredu vedeli, že to ich dieťa nedokáže. Neučia ich, aby boli sami zodpovední.

Ako sme uviedli v predchádzajúcej časti, týkajúcej sa problematického správania sa opatrovníkov, tretích osôb, úradov s tými, ktorí boli pozbavení spôsobilosti na právne úkony alebo ktorých spôsobilosť na právne úkony bola obmedzená, musia krajiny **podľa ods. 4 Dohovoru** vytvoriť také zákonné pravidlá, ktoré budú **rešpektovať práva, vôľu a záujmy konajúcej osoby, aby zabránili konfliktu záujmov a neprimeranému ovplyvňovaniu rozhodovania konajúcej osoby.**

Napriek tomu, že na Slovensku existuje spôsob kontroly opatrovníkov formou predkladania vypracovaných výdavkov súdu, je potrebné zabezpečiť:

- **zabránenie konfliktu záujmov opatrovanca a jeho opatrovníka** a nevytváranie priestoru pre nežiaduce ovplyvňovanie v dôležitých veciach; pri strete záujmov. Mnohí opatrovníci sa nezaujímajú a nezisťujú názory opatrovancov a nerešpektujú jeho vôľu; takto vzniknutý konflikt následne rieši súdom osobitne ustanovený opatrovník. Zjavný stret záujmov existuje vtedy, ak je za opatrovníka ustanovený riaditeľ či zamestnanec ústavného zariadenia, ktoré opatrovancovi poskytuje sociálne služby a napr. sa klient sťažuje na poskytovanie sociálnych služieb a má záujem opustiť toto zariadenie, alebo je úradník obecného úradu a ten súčasne opatrovancovi prenája byt. V praxi dochádza k prípadom stretu záujmov opatrovníka a opatrovanca často. Ak je takýmto opatrovník rodinný príslušník, stretom záujmov sú predovšetkým otázky majetku, bývania alebo dedičstva,

- **ak by tieto opatrenia boli potrebné, potom musia byť primerané a prispôbené situácii danej osoby**, aby sa uplatňovali čo najkratšie a podliehali pravidelnej kontrole zo strany príslušného, nezávislého a nestranného orgánu alebo súdu. Rozhodnutia súdov sú veľa krát vydané len na základe posudku psychiatra, súd na pojednávanie účastníka nepozval, a rozhodol o úplnom pozbavení spôsobilosti na právne úkony, hoci dotknutá osoba mala zodpovedajúce schopnosti. Ale odborné vyšetrenie by mal vykonať predovšetkým znalec z odboru psychológie.

Podľa ods. 5 Dohovoru sú krajiny Dohovoru zaviazané prijať a vytvoriť všetky účinné opatrenia na zabezpečenie rovnakého práva osôb so zdravotným postihnutím vlastníť alebo dediť majetok, spravovať svoje finančné záležitosti a mať rovnaký prístup k bankovým pôžičkám, hypotékam a iným formám finančného úverovania, a zabezpečiť, aby osoby so zdravotným postihnutím neboli svojvoľne zbavené svojho majetku. Týmto je zdôraznené právo, ktoré je zo skúsenosti často porušované – a to vlastníť majetok.

Ak je človek pozbavený spôsobilosti na právne úkony, stráca právo aj spravovať svoj majetok, ohrozené je jeho právo aj tento majetok vlastníť.

Na základe rozhodnutia o pozbavení alebo obmedzení spôsobilosti na právne úkony v majetkovej oblasti je potom automaticky znemožnený prístup osôb so zdravotným postihnutím k bankovým pôžičkám, hypotékam a ďalším formám finančných úverov.

S tým súvisí tiež nedostatočná právna úprava práv a povinností opatrovníka a kontroly jeho činnosti súdom. V praxi tak môže bez povšimnutia súdu dochádzať a dochádza k zneužívaniu majetku opatrovanca opatrovníkom či k situáciám, keď opatrovník disponuje so zvereným majetkom v neprospech opatrovanca.

Ako zabezpečíme fungovanie podporovaného rozhodovania?

Keď hovoríme o probléme podporovaného rozhodovania, musíme pochopiť, že určujúce faktory sú vždy: pociťovaná úroveň závislosti, úroveň spôsobilosti a stupeň rozhodovania proti najlepšiemu záujmu danej osoby. Situáciu komplikuje skutočnosť, že v tomto kontexte úroveň jednotlivca posudzujú obvykle iní ľudia.

Otázka právnej spôsobilosti

Potreba špecifických pravidiel a legislatívy týkajúcej sa jednotlivcov, ktorí sú považovaní za nespôsobilých prijať špecifické rozhodnutie, pochádza z potreby ich účasti na právnych procesoch rozhodovania, ako aj právnej ochrany pre týchto jednotlivcov a tiež pre ich partnerov v spoločnosti.

- Ľudia, ktorí majú do činenia s osobami považovanými za menej spôsobilé prijímať rozhodnutia, chcú zabezpečiť, aby ich kontrakty a dohody boli právne platné. Napríklad v oblasti lekárskeho zásahu alebo finančných transakcií musia mať lekári alebo banky ochranu proti sťažnostiam, že možno využili nespôsobilosť osoby prijať špecifické rozhodnutie.
- Ľudia považovaní za menej spôsobilých prijímať rozhodnutia majú záujem samostatne participovať na živote spoločnosti. Súčasne musia byť chránení pred zneužitím, využitím a možnými negatívnymi dôsledkami rozhodnutí, ktoré možno celkom nechápu¹.

Ľudia s mentálnym postihnutím a rozhodovanie

Ľudia s mentálnym postihnutím nie sú jedinou skupinou ľudí, ktorá má problémy pri uplatňovaní svojej právnej spôsobilosti. Ďalšie významné skupiny sú ľudia s ochoreniami súvisiacimi s vekom, ktoré majú vplyv na ich mentálnu spôsobilosť, ľudia s problémami duševného zdravia a ľudia, ktorí sú pod vplyvom liekov alebo drog². Všetky tieto skupiny zdieľajú niektoré spoločné problémy uplatňovania právnej spôsobilosti, ale všetky majú špecifické situácie, ktoré sa musia brať do úvahy. Špecifická situácia ľudí s mentálnym postihnutím v tomto kontexte je, že vo väčšine prípadov majú znížené intelektuálne schopnosti od narodenia, a teda sami ani ich podporovatelia nemôžu stavať na skúsenostiach z nezniženej schopnosti prijímať rozhodnutia.

¹ V tomto kontexte je zaujímavé uvažovať o ochranných opatreniach v dvoch odlišných, ale navzájom súvisiacich situáciách: kontrakty, ktoré uzatvorili ľudia pod vplyvom drog alebo alkoholu alebo ľudia s dočasne zníženou schopnosťou prijímať rozhodnutia, napr. v dôsledku silného šoku alebo inej traumy, môžu byť vo väčšine právnych systémov vyhlásené za neplatné. Po druhé, vlády zaviedli rozsiahle ochranné opatrenia pre spotrebiteľov tovarov a služieb, ktoré zabezpečujú špecifické bezpečnostné štandardy ako aj požiadavky náležitého informovania spotrebiteľov.

² Musíme si uvedomiť, že právne zmeny podľa Dohovoru OSN v oblasti právnej spôsobilosti pravdepodobne ovplyvnia všetky tieto skupiny. Legislatívne zmeny nebudú obmedzené len na ľudí so zdravotným postihnutím.

Ďalšia unikátnosť je história právnej nespôsobilosti a z toho vyplývajúce odopieranie základných osobných práv a sebaurčenia zo strany spoločnosti, ktoré zažila väčšina ľudí s mentálnym postihnutím. Desaťročia života vo viere, že nemôžu sami prijímať žiadne rozhodnutia a nemôžu žiť samostatne, určite poznačili nielen týchto ľudí, ale aj ich rodiny, opatrovateľov a celú spoločnosť. Výsledkom tejto situácie sú hlboko zakorenené názory a predsudky. Ľuďom s mentálnym postihnutím sa veľmi skoro začínajú odopierať skúsenosti s rozhodovaním a výsledkom je ich neschopnosť prijímať rozhodnutia, keď dospejú.

Koncepciu podporovaného rozhodovania sprevádzajú potrebné reformy vo všetkých vzdelávacích programoch od veľmi skorého veku, aby sa rozvinuli schopnosti prijímať rozhodnutia, ako aj vzdelávanie odborníkov a rodinných príslušníkov v záujme posilňovania tejto schopnosti od veľmi skorého štádia života.

Pri objektívnom pohľade na schopnosti ľudí s mentálnym postihnutím musíme prísť k záveru, že mnohí z nich sú dostatočne schopní prijímať rozhodnutia, ktoré sa týkajú ich života: čo radi jedia alebo pijú, aké šaty si chcú obliecť, aká hudba alebo televízne programy sa im páčia, s kým chcú žiť alebo ako chcú tráviť svoj voľný čas. Cieľom inkluzívneho prístupu je rozšíriť tieto rozhodovacie schopnosti a možnosti pre každého jednotlivca prostredníctvom väčšieho sprístupnenia života spoločnosti pre ľudí s mentálnym postihnutím.



Keď ľudia uznajú, že potrebujú podporu, najprv sa obrátia na svoje neformálne podporné siete. Mnoho ľudí s mentálnym postihnutím si dokáže celkom obratne zorganizovať svoj vlastný okruh priateľov s postihnutím alebo bez postihnutia, susedov, kolegov atď., na ktorých sa môžu obrátiť, keď potrebujú pomoc. Napríklad kolega, ktorý pomôže objasniť zmeny vo verejnej doprave, sused, ktorý sa porozpráva s prenajímateľom v prípade problémov s bytom, alebo priateľ, ktorý pomôže pri kúpe nových šiat.

Konanie ohľadne právnej spôsobilosti by malo smerovať k posilneniu a rozšíreniu týchto neformálnych sietí, skôr ako k ich nahradeniu profesionálnymi službami.

*V závislosti od úrovne postihnutia budú existovať väčšie alebo menšie oblasti prijímania rozhodnutí, kde osoba s **mentálnym** postihnutím bude potrebovať organizovanú podporu a poradenstvo.*

Niektorí ľudia budú potrebovať podporu vo veľmi jednoduchých každodenných rozhodnutiach, zatiaľ čo iní budú potrebovať pomoc len s prijímaním veľkých rozhodnutí, ktoré ovplyvnia ich život. Ľudia s mentálnym postihnutím sa môžu naučiť, ako môžu prijímať rozhodnutia. **Avšak je dôležité brať do úvahy, že riziko robenia chýb by sa malo plne akceptovať ako normálny dôsledok plnej právnej spôsobilosti.**

Nasledujúce hlavné elementy systému podporovaného rozhodovania sú zamerané na poskytovanie takejto organizovanej podpory bez vylúčenia výziev a ťažkostí, ktoré sme spomenuli v predošlých paragrafoch.



Kľúčové prvky systému na podporované rozhodovanie

Podporované rozhodovanie, ako je ustanovené v Dohovore, vychádza z plnej a rovnakej právnej spôsobilosti pre všetkých občanov, aj tých s vážnym a hlbokým stupňom zdravotného postihnutia. Ďalej stanovuje právo dostať primeranú podporu v rozhodovaní, vrátane potrebných záruk:

1. Podpora a propagácia sebaobhajoby

Schopnosť prijímať vlastné rozhodnutia vyžaduje tréning, podporu a nácvik prostredníctvom hrania rolí. Žiada si to tiež, aby rodinní príslušníci, opatrovatelia, odborný personál a ostatní uznali schopnosť ľudí s mentálnym postihnutím prijímať vlastné rozhodnutia. To sú ciele hnutia sebaobhajoby ľudí s mentálnym postihnutím, ktoré hovoria sami za seba. Toto hnutie môže poskytnúť neoceniiteľnú podporu pre seberovných s mentálnym postihnutím pri prijímaní ich vlastných rozhodnutí.

Štáty musia:

- zabezpečiť, aby zručnosti potrebné na sebaobhajobu boli začlenené do učebných osnov všetkých škôl,
- vytvoriť podmienky pre skupiny sebaobhajcov a podporovať sebaurčenie,
- podporovať a propagovať organizácie sebaobhajoby.

2. Používanie mechanizmov na ochranu najlepších záujmov jednotlivca

Ako bolo uvedené vyššie, systémy podporovaného rozhodovania nie sú len opatrenia používané na ochranu záujmov jednotlivca. Ochrana spotrebiteľov, informovanie spotrebiteľov, právna ochrana nájomníkov, práva pacientov, práva používateľov hromadnej dopravy, zamestnancov atď. sú len niektoré z oblastí, kde štátne strany už zaviedli ochranné systémy pre občanov.

Štáty musia:

- zabezpečiť, aby všetky existujúce štruktúry a právne mechanizmy na ochranu občanov v rôznych oblastiach života boli prístupné pre ľudí s mentálnym postihnutím, spĺňali potreby ľudí s postihnutím a brali ohľad na ich záujmy,
- šíriť informácie o existencii a fungovaní takýchto systémov v prístupnej forme pre všetkých ľudí s mentálnym postihnutím a ich podporovateľov.

3. Náhrada tradičného opatrovníctva systémom podporovaného rozhodovania

Pretože článok 12 zaviedol princíp plnej právnej spôsobilosti, od štátnych strán sa žiada, aby vytvorili komplexný systém podporovaného rozhodovania a záruk pre všetkých ľudí s mentálnym postihnutím v právnom poriadku a v praxi.

Štáty musia:

- preskúmať všetky národné zákony v svetle článku 12 a zabezpečiť, aby právo na sebaurčenie a rovnaké uznanie pred zákonom pre všetky osoby bez diskriminácie na základe zdravotného postihnutia bolo ustanovené v právnom poriadku,
- zrušiť bez meškania všetku legislatívu a praktiky, ktoré (niekedy automaticky) vedú k právnej nespôsobilosti, keď občan s mentálnym postihnutím dosiahne určitý vek,
- vytvoriť a zaviesť systém na podporované rozhodovanie podľa hlavných elementov, ktoré sú popísané nižšie,
- zostaviť plán na postupnú implementáciu novoprijatého systému podporovaného rozhodovania: nové súdne rozhodnutia by mali implementovať systém podporovaného rozhodovania; tradičné opatrovnícke opatrenia by sa mali preskúmať pre všetky prípady na základe primeraných reforiem právneho poriadku a mali by sa progresívne nahrádzať systémom podporovaného rozhodovania.

Vytvorenie tohto systému si bude vyžadovať nejaký čas a existuje riziko, že by sa mohol stať nefunkčným, ak by sa všetky opatrenia tradičného poručníctva vyhlásili za nelegálne a súčasne by pre daného jednotlivca neexistovali podmienky na efektívne podporované rozhodovanie. Systém poručníctva a systém podporovaného rozhodovania by preto počas určitej doby až do dokončenia prechodu mali existovať paralelne.

4. Podporovanie rozhodovania

Systém registrovaného podporovaného rozhodovania založený na právnom poriadku by sa mal uplatňovať len vtedy, keď je to právne potrebné – podpora v každodennom živote si nevyžaduje takéto opatrenia. Avšak najmä dobrovoľníci, ktorí pôsobia ako podporné osoby, často pomáhajú jednotlivcovi s postihnutím v mnohých praktických veciach v každodennom živote – od nakupovania po renováciu bytu atď. Teda registrovaní podporovatelia by sa mali zamerať na hlavné, právne relevantné rozhodnutia, ktoré ovplyvnia život dospelého človeka s postihnutím: s kým a kde chce žiť, výber práce alebo dennej aktivity, medicínske rozhodnutia, vytváranie možností na aktivity vo voľnom čase a výber vhodných podporných služieb, kde sú potrebné. Registrovaní podporovatelia budú musieť zachovávať jemnú rovnováhu, aby poskytovali svoju podporu jednotlivcovi posilňujúcim spôsobom, ktorý nenahrádza, ale skôr podnecuje rozvoj existujúcich podporných sietí. Práca podporovateľa by sa mala pravidelne kontrolovať.

Bude potrebné odlišovať medzi každodennou podporou a podporou v kľúčových veciach.

Štáty musia:

- vytvoriť legislatívu, ktorá zabezpečí podporované prijímanie základných a dôležitých rozhodnutí právneho významu podľa potrieb a schopností daných osôb,
- zabezpečiť, aby bola k dispozícii pomoc a výcvik pre podporovateľov, vrátane informácií o pravidlách a princípoch na usmerňovanie praktickej implementácie systémov podporovaného rozhodovania,
- zabezpečiť, aby bol k dispozícii výcvik pre ľudí s mentálnym postihnutím,
- podnecovať a podporovať tvorbu neformálnych podporných sietí pre každého jednotlivca.

5. Výber a registrácia podporných osôb

Akýkoľvek systém podporovaného rozhodovania musí spĺňať potreby postihnutého jednotlivca. Podporné osoby by si teda mal vyberať tento jednotlivec. Môže byť výhodou, ak tohto jednotlivca osobne poznajú dlhší čas. Mala by existovať možnosť menovať niekoľko podporných osôb pre jedného jednotlivca. Toto môže byť zvlášť dôležité pre ľudí s vážnym a hlbokým mentálnym postihnutím, kde skupina podporovateľov, ktorí poznajú daného jednotlivca v rôznych spôsobilostiach, môže lepšie splniť potreby podpory. Taktiež je dôležité prideliť týmto osobám právne postavenie, ktoré im umožní, aby boli uznané ako oficiálne autorizovaní podporovatelia určitej osoby a legitimizuje ich mandát.

Štáty musia:

- stanoviť kritériá a postup na výber vhodných podporných osôb,
- zaviesť systém registrácie pre tieto osoby, ktorý im umožní, aby boli oficiálne uznané ako podporovatelia postihnutého jednotlivca,
- zabezpečiť povinné a pravidelné vzdelávanie pre všetky registrované podporné osoby o všetkých aspektoch potrebných na poskytovanie adekvátnej podpory a o pravidlách, podľa ktorých sa riadi podporované rozhodovanie,
- informovať verejnosť (zvlášť niektoré cieľové skupiny, napr. bankový personál, lekárov, sociálnych pracovníkov atď.) o systéme podporovaného rozhodovania a identifikovať, čo by mali vedieť.

6. Prekonávanie komunikačných bariér

Najmä ľudia s ťažkým a hlbokým mentálnym postihnutím majú problémy vyjadriť svoje želania a preferencie. Niektorí ľudia napríklad komunikujú svoju spokojnosť len prostredníctvom rytmu dýchania³. Iní ľudia môžu potrebovať komunikačné nástroje alebo ich komunikačný partner musí použiť špecifické techniky, aby porozumel ich želaniam.

Štáty musia:

- uznať, že všetky formy komunikácie sú platné a spôsob, akým ľudia komunikujú, by nemal byť dôvodom na spochybňovanie ich schopnosti prijímať rozhodnutia,
- zabezpečiť, aby všetci ľudia poskytujúci podporu na rozhodovanie mohli absolvovať pravidelný výcvik alternatívnej a augmentatívnej⁴ komunikácie, používania komunikačných technológií a iných komunikačných techník, a podporovať príklady dobrej praxe prekonávania komunikačných bariér.

7. Prevencia a riešenie konfliktov medzi podporujúcou a podporovanou osobou

Môžu sa vyskytnúť prípady, kde osoby s mentálnym postihnutím prijímú rozhodnutia, ktoré podľa názoru podporovateľov nie sú v ich najlepšom záujme. Môže to byť napríklad darovanie peňazí iným ľuďom alebo organizáciám, kúpa vecí, ktoré si daný jednotlivec nemôže dovoliť, alebo zrušenie pracovnej zmluvy. Pri zachovaní práva prijímať rozhodnutia, vrátane možnosti robiť chyby, by mali byť ľudia s mentálnym postihnutím efektívne chránení pred zneužitím a osobnou škodou.

Štáty musia:

- zaviazat' podporné osoby, aby boli schopné preukázať, že informovali podporovaného jednotlivca všetkými možnými vhodnými spôsobmi o dôsledkoch každého dôležitého rozhodnutia,
- vytvoriť mechanizmus na zabránenie zneužitia, vrátane možnosti požiadať o vyhlásenie kontraktov za neplatné v prípade, že daná osoba bola zneužitá,
- v prípade konfliktov a na kontrolu podporných osôb by sa mali vytvoriť administratívne (mimosúdne) postupy, ktoré budú ľahko prístupné pre podporovanú osobu a tiež pre podporovateľa,
- riešiť otázku zodpovednosti a poistenia podporovateľa.

8. Implementácia záruk

Existujú dobré dôvody, pre ktoré Dohovor značne špecificky stanovuje záruky, podľa ktorých sa podporované rozhodovanie musí riadiť. Dôležitou zásadou je, že „záruky musia byť úmerné tomu, do akej miery takéto opatrenia ovplyvňujú práva a záujmy danej osoby“. To znamená, že záruky musia byť vyššie, keď daná osoba má vyšší stupeň postihnutia alebo vyššie potreby podpory, alebo keď rozhodnutie veľmi podstatným spôsobom zasahuje do života danej osoby.

Štáty musia:

- zabezpečiť bez meškania, aby záruky ustanovené v Dohovore OSN boli vhodne implementované v oblasti legislatívy podporovaného rozhodovania,
- zabezpečiť, aby záruky boli začlenené v zákonoch o poručníctve, pokiaľ sa uplatňujú v praxi, dovtedy, kým podporované rozhodovanie nebude k dispozícii pre každého občana s mentálnym postihnutím.

³ Inclusion Europe zdôrazňuje význam jednej zo základných poučiek teórie komunikácie pre ľudí s vážnym a hlbokým postihnutím: „Nemôžete nekomunikovať!“

⁴ Augmentatívna a alternatívna komunikácia (AAC) označuje „oblasť výskumu, klinickej a výchovnej praxe. AAC zahŕňa pokusy študovať a v prípade potreby kompenzovať dočasné alebo trvalé poškodenia, obmedzenia aktivity a účasti jednotlivcov s vážnymi poruchami reči a kognitívnu dysfunkciu, vrátane ústnych a písomných foriem komunikácie“ (ASHA, 2005, str. 1). Augmentatívna komunikácia a alternatívna komunikácia sú pojmy používané na označenie „neverbálnej komunikácie“. Augmentatívna komunikácia znamená čiastočnú závislosť od neverbálnej komunikácie. Alternatívna komunikácia znamená totálnu závislosť od neverbálnej komunikácie. Pre doplnenie alebo náhradu verbálnej reči sa môžu použiť nástroje AAC, ktoré sa líšia v závislosti od zručností, potrieb a konkrétnych problémov danej osoby.

Zásady týkajúce sa právnej spôsobilosti a podporovaného rozhodovania

Rešpektovanie ľudských práv

Právne predpisy, prax a postupy vzťahujúce sa k právnej podpore a ochrane dospelých osôb s mentálnym postihnutím by mali byť založené na rešpektovaní dôstojnosti každej ľudskej bytosti, jej ľudských práv a základných slobôd.

Pružnosť právnych reakcií

Ochranné opatrenia určené na ochranu osobných a ekonomických záujmov ľudí s mentálnym postihnutím by mali byť dostatočne pružné. Mali by umožňovať reagovať pružne na najrôznejšie situácie a stupne spôsobilosti na právne úkony.

Zachovanie čo najväčšieho rozsahu spôsobilosti na právne úkony

Ochranné opatrenia by nemali automaticky odňať osobe, ktorej sa poskytujú, spôsobilosť na právne úkony. Práve naopak, mala by byť schopná reagovať na rozdielne úrovne schopností osôb s mentálnym postihnutím a na to, že tieto schopnosti sa môžu meniť. Zákon by mal uznávať, že posúdenie spôsobilosti na právne úkony nesmie závisieť len od lekárskej diagnózy potvrdzujúcej mentálne postihnutie. Musí zobrať na vedomie, že schopnosť človeka konať sám za seba sa môže meniť v čase a závisí od miery obťažnosti danej záležitosti, od dostupnosti právnych služieb na pomoc pri osobnom a podporovanom rozhodovaní alebo ďalších foriem podpory.

Dostupnosť podporných služieb by naopak mohla úplne vylúčiť rozhodovanie o právnej spôsobilosti dospelých.

Nutnosť a subsidiarita

Právna ochrana dospelého človeka s mentálnym postihnutím by mala byť určená len v prípade, keď je tento krok nevyhnutný a mala by zároveň zohľadňovať individuálne okolnosti a potreby dotyčného človeka.

Opatrenie, ktorým sa rozhodlo o zastupovaní v právnych veciach, nie je nevyhnutné, pokiaľ dospelý človek môže vykonávať svoje práva i bez vymenovania právneho zástupcu, ale s zodpovedajúcou obhajobou a pomocou pri rozhodovaní.

Proporcionalita

Pokiaľ je opatrenie na poskytnutie právnej pomoci alebo na poskytnutie právneho zastúpenia dospelého človeka s mentálnym postihnutím nevyhnutné, musí byť primerané individuálnym okolnostiam a potrebám daného človeka.

Úcta k prániam a pocitom

Osobné želania, názory a pocity vyjadrované ľuďmi s mentálnym postihnutím by mali byť úradmi posudzované ako právoplatné postoje a mali by sa zohľadniť pri uplatňovaní ochranných opatrení.

Správne a efektívne postupy

V právnych postupoch by mali byť zakotvené zodpovedajúce záruky na ochranu ľudských práv postihnutých osôb, ktoré by zabránilo možnému zneužívaniu.

Zásady postupu:

- zoznam osôb, ktoré majú právo požiadať pre dospelého človeka s mentálnym postihnutím o právnu asistenciu alebo zastupovanie, by mal byť dostatočne dlhý, aby bolo zabezpečená možnosť požiadať kedykoľvek, keď je to nutné,
- dotyčná osoba musí byť vypočutá osobne pri všetkých konaniach, ktoré môžu mať dopad na uznanie jej právnej spôsobilosti,
- človek, o ktorého ide, by mal byť bez zbytočného odkladu informovaný jazykom, ktorému rozumie alebo iným spôsobom komunikácie. Výnimkou sú prípady, keď by informácie mohli predstavovať vážne ohrozenie zdravia dotyčného. V každom prípade by mali byť o všetkých postupoch, ktoré sa týkajú otázok právnej spôsobilosti, právnej pomoci a právneho zastupovania, informovaní blízki členovia rodiny, napr. rodičia dospelého s mentálnym postihnutím. Mali by mať právo oboznámiť súd so svojimi názormi a skúsenosťami,
- nemôže byť prijaté žiadne opatrenie právnej pomoci alebo zastupovania, ktoré zasahuje do spôsobilosti na právne úkony dospelého človeka s mentálnym postihnutím, ak sa zástupca inštitúcie zodpovednej za toto rozhodnutie s dotyčným človekom nestretol, nerozprával s ním a nezískal aspoň od jedného primerane kvalifikovaného odborníka aktuálnu správu o stave tohto dospelého,
- opatrenia právnej pomoci a zastupovania dospelého s mentálnym postihnutím by mali byť časovo obmedzené a pravidelne preskúmané. Právne predpisy by mali byť dostatočne pružné, aby sa dané opatrenie ukončilo, ak už na neho nie sú naplnené podmienky.

Asistenti a zástupcovia v právnych záležitostiach

Právne predpisy by mali súdom umožniť prispôbiť právomoci a povinnosti asistentov zástupcov v právnych veciach podľa úrovne podpory, ktorú dotyčný človek potrebuje. Asistent alebo zástupca v právnych veciach musí mať pri plnení svojich úloh na mysli predovšetkým záujmy a prospech dotyčného človeka.

Zodpovednosť a kontrola

Asistenti a zástupcovia v právnych veciach by mali byť v súlade s vnútroštátnymi predpismi zodpovední za škody či straty, ktoré by mohli pri výkone svojej činnosti spôsobiť.

Zákroky v oblasti zdravotnej starostlivosti

Pokiaľ je dospelý človek, na ktorého sa vzťahuje opatrenie právnej ochrany, schopný dať slobodný a poučený súhlas so zákrokom v oblasti zdravotnej starostlivosti, musí byť tento zákrok vykonaný len s jeho súhlasom. Ak nie je schopný tento slobodný a poučený súhlas dať, môže byť taký zákrok vykonaný len pokiaľ vedie k jeho priamemu prospechu a ak dal k nemu súhlas jeho zástupca, úrad alebo zákonom poverená osoba či inštitúcia.

Príklady dobrej praxe

Michael Bach z Kanadskej asociácie pre komunitný život prezentoval v máji 2007 na konferencii „Európa v akcii 2007“ vo Varšave model podporovaného rozhodovania. Z jeho prezentácie vyberáme:

Čo je podporované rozhodovanie?

Rozumná dohoda...

na poskytnutie rovnakého prístupu k procesom rozhodovania – v zdravotnej starostlivosti, financiách/majetku a osobných rozhodnutiach.

Podporované rozhodovanie poskytuje právne uznanie a postavenie pre iné dôverné osoby, ktoré budú osobe s postihnutím pomáhať vo všetkých aspektoch chrániť:

- **svojprávnosť individuálneho rozhodovania**
- **spôsobilosť reflektívne rozmýšľať**
- **osobnú identitu.**

(pomáhať vytvoriť životnú cestu)

V záujme dosiahnutia „viac podporujúceho“ opatrovníctva je potrebná právna reforma.

Právne zásady podporovaného rozhodovania

- Všetci plnoletí ľudia sú osoby pred zákonom a majú právo na sebaurčenie bez ohľadu na zdravotné postihnutie.
- Všetci dospelí ľudia sa považujú za spôsobilých bez ohľadu na zdravotné postihnutie a majú právo na podporu v rozhodovaní, ktorú potrebujú, aby mohli uplatniť svoju spôsobilosť.
- Rozhodnutia urobené vo vzájomnej závislosti s inými dôvernými osobami, ktoré si človek s postihnutím vybral, sa uznávajú a budú právoplatné.

Zásady

- Všetci ľudia majú vôľu – ktorú vedia sami vyjadriť alebo ju vedia tlmočiť iní ľudia
- Vôľa alebo zámer človeka tvoria základ kompetentného rozhodovania
- Záujmy a obavy tretej strany týkajúce sa zodpovednosti sami o sebe neoprávňujú zbaviť človeka práva rozhodovať
- Členské štáty Dohovoru by mali zabezpečiť služby a potrebnú podporu na facilitáciu osôb s mentálnym postihnutím v rozhodovaní o ich vlastnom živote

Realizácia v praxi:

Osoba s postihnutím si vyberie členov podpornej siete.

Právny poriadok a politika poskytujú ľuďom právo na podporu v rozhodovaní, ochranu pred zneužívaním.

Osobná sieť počúva, radí a pomáha komunikovať.

Právny poriadok a politika zabezpečujú status na tvorbu sietí, podporu a zodpovednosť poradcov.

Výzvy k praktickej realizácii

- Vytvoriť jasný legislatívny rámec – zákony a prax opatrovníctva majú stále dominantné postavenie.
- Nezamieňať reformu opatrovníctva, ktorá spočíva na právnej nespôsobilosti s podporovaným rozhodovaním, ktoré chráni právnu spôsobilosť.

Výzvy

- Ťažkosti v zriadení podpornej siete – mnohí ľudia s postihnutím nie sú považovaní za „spôsobilých“ menovať členov podpornej siete.
- Tvorba a udržiavanie podporných sietí – chýba politika, financie a komunitná kapacita.
- Siete sa zameriavajú len na spôsobilosť rozhodovať a stratu svojprávnosti.
- Potreba zamerať sa aj na kritériá spôsobilosti reflektívne rozmýšľať a osobnú identitu – životný príbeh, plán človeka.
- Ľuďom v inštitúciách a v mnohých komunitných službách sa odopiera podporované rozhodovanie, sú zbavení práv, podobne ako ľudia pod právomocou verejných poručníkov.

Čo potrebujeme - Výzvy k praktickej realizácii

1. Zriadiť jasný legislatívny a politický mandát na podporované rozhodovanie – odlišný od reformy poručníctva.
2. Vytvoriť kapacitu komunitných zdrojov.
3. Zabezpečiť opatrenia na ochranu dospelých.
4. Mandát poukazovať na systematické zneužívanie rozhodovacích práv.

Ad 1. Zriadiť jasný legislatívny a politický mandát na podporované rozhodovanie

- Priama povinnosť štátu zabezpečiť dostupnosť podporovaného rozhodovania a tvorbu podporovaných sietí – ako ochranu proti svojvoľnému poručníctvu.
- Reformovať zákony o poručníctve, aby sa zabezpečil prístup k alternatívnym spôsobom rozhodovania.
- Legálne právo pre ľudí ustanoviť siete podľa „dôvery“.
- Opatrenia na ochranu proti zneužitiu.
- Právny status pre siete podporovaného rozhodovania.
- Finančný a politický rámec pre komunitné zdroje – na pomoc jednotlivcom, sieťam, tretím stranám.

2. Vytvoriť kapacitu komunitných zdrojov

- Facilitácia sietí
- Informovanie a vzdelávanie verejnosti
- Právna pomoc a sprostredkovanie s podpornými sieťami a tretími stranami (zdravotníckí pracovníci atď.)
- Podpora obhajoby záujmov osoby s postihnutím
- Nástroje a zdroje pre zaregistrované siete
- Zabezpečiť adekvátne financovanie poradcov

3. Zabezpečiť opatrenia na ochranu dospelých

- Oddelene od zákonov o poručníctve
- V krátkodobom rámci – intervenovať, keď sú dospelí zneužívaní alebo vystavení riziku zneužitia

4. Mandát poukazovať na systematické zneužívanie rozhodovacích práv

- Inštitúciami a poskytovateľmi služieb
- Verejnými poručníkmi
- Potrebné je vytvorenie orgánu na podávanie sťažností, vyšetrovanie, sprostredkovanie a súdne prerokovanie – komisie pre ľudské práva?

*V časopise Justičná revue č. 5/2009 bol publikovaný zaujímavý článok **Spôsobilosť k právnym úkonom: zahraničné inšpirácie** autorov Mgr. Jana Marečková, LL.M. a Mgr. et Bc. Maroš Matiaško (pôsobiacich ako právnici neziskovej organizácie Mental Disability Advocacy Center (MDAC) a Ligy ľudských práv v Brne). Spoločne s ďalšími zástupcami neziskových organizácií sa podieľali na príprave pripomienok k návrhu nového občianskeho zákonníka v Českej republike. Postup neziskových organizácií je možné sledovať na www.reformaopatrovnictvi.cz*

Z tohto článku vyberáme inšpirácie na zmenu:

Spôsobilosť na právne úkony v zahraničných právnych úpravách

Najviditeľnejšie zmeny právnych úprav v prístupe k ľuďom s postihnutím sú v Českej republike a Maďarsku, kde bol predstavený návrh nových kódexov civilného práva. V nedávnej minulosti došlo k reforme vo Francúzsku, Rakúsku či v Japonsku. Asi najstarší reformovaný systém je v Škandinávii, ako príklad uvádzame Švédsko. V deväťdesiatych rokoch prešlo reformou Nemecko, Nový Zéland a napr. kanadské Ontário.

ČESKÁ REPUBLIKA

Práce na novej kodifikácii civilného práva začali v Českej republike v deväťdesiatych rokoch minulého storočia na podnet vtedajšieho ministra spravodlivosti JUDr. Otakara Motejla. Týchto prác sa ujal prof. Eliáš zo Západočeskej univerzity v Plzni a v polovici roka 2008 predstavil na stránkach Ministerstva spravodlivosti ČR návrh nového občianskeho zákonníka. Ten ministerstvo na začiatku roka 2009 predložilo vláde. Jednou z kľúčových zmien je reforma systému opatrovníctva, na ktorej sa aktívne podieľali aj neziskové organizácie.

Návrh druhej časti hlavy I. občianskeho zákonníka nesúci názov *Podpúrná opatrení pri nezpôsobilosti právne jednat* zásadne mení koncepciu spôsobilosti na právne úkony (tzv. *svéprávnosti*). A to tak, že sa mení zaužívaná terminológia, vracia sa do zákona termín *svéprávnosť, právni jednání a člověk*. Návrh upravuje niekoľko alternatív k tradičnému opatrovníctvu, vypúšťa možnosť pozbavenia spôsobilosti na právne úkony a ako najreštriktívnejšie opatrenie k ochrane človeka s duševným postihnu-

tím upravuje **obmedzenie spôsobilosti na právne úkony** (*omezení svéprávnosti*). Medzi menej reštriktívne opatrenia, alternatívy, občiansky zákonník radí **predbežné právne prehlásenia** (*předběžné prohlášení*), **podporované rozhodovanie** (*nápomoc při rozhodování*), **zastúpenie členom domácnosti** (*zastoupení členem domácnosti*) a **opatrovníctvo bez obmedzenia spôsobilosti na právne úkony**.

Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony (§§ 57 - 66) je najreštriktívnejší nástroj ochrany. Súd môže rozhodnúť o obmedzení iba v prípade, že nepostačujú k naplneniu cieľa právnej úpravy (ochrany človeka) menej reštriktívne nástroje, alternatívy (princíp subsidiarity). Obmedzenie je limitované na 3 roky a súd vo svojom rozhodnutí musí vymedziť úkony, na ktoré sa obmedzenie vzťahuje. Z procesného hľadiska je dôležitá povinnosť súdu osobne sa zoznámiť s človekom, ktorého kompetencia je predmetom posudzovania, pokúsiť sa zistiť jeho názor a rešpektovať jeho ďalšie procesné práva. Rozhodnutie o obmedzení spôsobilosti na právne úkony nemá vplyv na rodičovské práva a povinnosti (§ 64) a nemá vplyv na spôsobilosť právne jednáť v prípade každodenných záležitostí (§ 65).

Predbežné právne prehlásenia (§§ 39 - 46) upravuje možnosť v prípade očakávania vlastnej nespôsobilosti upraviť niektoré záležitosti do budúcnosti. Človek môže v prehlásení určiť, aby boli jeho záležitosti spravované určitým spôsobom, alebo aby ich spravovala určitá osoba, prípadne aby sa určitá osoba stala jeho opatrovníkom. Prehlásenie vyžaduje písomnú formu alebo formu verejnej listiny (notárskeho zápisu). Zákon ďalej podrobne upravuje formálne náležitosti prehlásenia, jeho neplatnosť a diskreciu súdu v prípade rozhodovania o účinnosti prehlásenia.

Navrhovaná právna úprava **podporovaného rozhodovania** (§§ 47 - 50) vychádza z čl. 12 Dohovoru o právach ľudí so zdravotným postihnutím, navrhovanej právnej úpravy v Maďarsku, aj keď nie je taká podrobná, a právnych úprav kanadských provincií a severských krajín. Podpora (asistencia) vzniká na základe zmluvy (*smlouva o nápomoci*) medzi podporcom a podporovaným, ktorej účinnosť je viazaná na rozhodnutie súdu. Túto zmluvu je možné uzavrieť písomne, prípadne pred súdom. Súd nemusí zmluvu schváliť, pokiaľ si záujmy podporcu a podporovaného odporujú (§ 48).

Zastúpenie členom domácnosti (§§ 51 - 56) je ďalšou alternatívou ku klasickému opatrovníctvu. Vychádza z rakúskej právnej úpravy (porovnaj nižšie). Vzniká schválením súdu, na odmietnutie zastúpenia postačí schopnosť prejavitiť želanie. Zastúpenie sa vzťahuje na obvyklé záležitosti, tak ako to zodpovedá životným pomerom zastúpeného. Zástupca ale nemôže udeliť súhlas so zásahom do telesnej integrity človeka, ktorý by spôsobil trvalé následky (napr. amputácia končatiny). Zástupca môže nakladať s príjmami zastúpeného v rozsahu potrebnom na obstaranie obvyklých záležitostí (napr. každodenné nákupy), ale v prípade finančných prostriedkov na účte zastúpeného iba do výšky životného minima. Zastúpenie zaniká, ak sa zástupca vzdá zastúpenia, ak zastúpený odmietne ďalšie zastupovanie, ak nadobudne účinnosti zmluva o podpore (*nápomoci*), alebo ak súd menuje zastúpenému opatrovníka.

Opatrovník bez obmedzenia spôsobilosti na právne úkony (§ 429) je ďalšia alternatíva, ktorú môže súd využiť na ochranu človeka s duševným postihnutím. Ide o flexibilnú možnosť ako vyriešiť prípady, kedy je nutné, aby človek mal istú formu formalizovanej podpory, ale z nejakého dôvodu neprichádza do úvahy ani jedna z vyššie spomenutých možností a obmedzenie spôsobilosti na právne úkony by bolo príliš reštriktívne.

Návrh zavádza špecifický systém kontroly opatrovníka, a to **opatrovnícku radu**. Skladá sa z rodinných príslušníkov, priateľov či známych opatrovanca. Jej úlohou

je schvaľovať niektoré rozhodnutia opatrovníka, napr. nakladanie s majetkom nad určitú výšku a celkovo kontrolovať činnosť opatrovníka, ktorý jej predkladá pravidelné vyúčtovania. V prípade, že opatrovnícka rada nemôže vzniknúť, jej pôsobnosť vykonáva súd. Dôležité je právo opatrovanca zúčastniť sa jednania opatrovníckej rady a podať opravný prostriedok proti jej rozhodnutiu k súdu. Zákon upravuje právo mimovládnych organizácií, ktoré sa venujú ľuďom s postihnutím, byť členom opatrovníckej rady.

Významnou koncepčnou zmenou, ktorá je s návrhom občianskeho zákonníka spojená, je predpoklad špeciálneho zákona o opatrovníctve. Ten by mal obsahovať ustanovenia týkajúce sa podmienok na výkon opatrovníctva, najmä verejného, bližšie vymedzenie práv a povinností opatrovníka ap. Ako inšpirácia by mohol slúžiť rakúsky zákon o verejných opatrovníkoch.

MAĎARSKO

V Maďarsku sa aktuálne v parlamente prejednáva návrh nového občianskeho zákonníka, ktorý by mal nahradiť občiansky zákonník z roku 1959. S návrhom nového civilného kódexu schváleného vládou 5. júna 2008 je spojená aj rozsiahla reforma systému uplatňovania spôsobilosti právne konať. Vychádzajú z Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím, najmä čl. 12 Dohovoru a princípu proporcionality, návrh ruší možnosť zbaviť človeka s postihnutím spôsobilosti na právne úkony a ruší všeobecné obmedzenie spôsobilosti na právne úkony.

Z obmedzujúcich opatrení zostáva iba **obmedzenie spôsobilosti na právne úkony** na konkrétnu skupinu právnych úkonov, ale za prísnejších podmienok, než tomu bolo doposiaľ (napr. súd musí označiť konkrétnu ujmu, pred ktorou má človeka ochrániť; znalecký posudok nebude vypracovaný psychiatrom, ale tímom odborníkov vrátane psychológa, špeciálneho pedagóga a sociálneho pracovníka).

Nový zákon zavádza dve menej reštriktívne opatrenia, a to **predbežné právne prehlásenia** (*előzetes jognyilatkozat*) a **podporované rozhodovanie** (*támogatott döntéshozatal*).

Predbežné právne prehlásenia čerpajú hlavne z britskej a kanadskej právnej úpravy a z pripravovaného odporúčania Rady Európy. Je ho možné zásadne vykonať vo vzťahu ku všetkým typom právnych úkonov. Je ním možné ustanoviť zástupcu (splnomocnenca, podporcu alebo opatrovníka) pre prípad zníženej schopnosti samostatného konania, je možné zadávať zástupcom príkazy (aj dopredu neznámym zástupcom) alebo urobiť konkrétny právny úkon, napr. uzavrieť zmluvu o pobytovej službe. Úkony opatrovníka budú preskúmateľné súdom na návrh opatrovanca (opatrovanec bude stranou v konaní a súd musí vypočúť jeho názor).

Podporované rozhodovanie vychádza z čl. 12 Dohovoru o právach ľudí so zdravotným postihnutím a kanadských skúseností. Umožňuje ustanoviť podporcu bez zásahu do spôsobilosti právne jednať podporovaného na základe dohody medzi podporcom a podporovaným. Vždy pred tým, než súd pristúpi k obmedzovaniu spôsobilosti na právne úkony, musí použiť to opatrenie, ktoré je dostatočné a človeka obmedzuje v najmenšej možnej miere.

Rakúska právna úprava týkajúca sa právneho jednania človeka s duševným postihnutím je obsiahnutá v §§ 268 - 285 ABGB, naposledy novelizovaná v roku 2006 s účinnosťou od roku 2007. Od roku 1984 už rakúsky právny poriadok nepozná pozbavenie spôsobilosti na právne úkony. Ten bol nahradený nasledujúcimi inštitútmi: **opatrovník** (*Sachwalterschaft*), **plné moci do budúcnosti** (*Vorsolgevollmacht*) a **automatické zastúpenie rodinnými príslušníkmi** (*Nächsten Angehörigen*).

Opatrovník je menovaný na určité oblasti. V týchto oblastiach rozhoduje za človeka, ale proti želaniu tejto osoby môže opatrovník rozhodnúť iba s privolením súdu. Opatrovníka je možné ustanoviť v prípade, že nie je možné použiť menej obmedzujúce inštitúty (princíp subsidiarity), iba na určité oblasti, v ktorých človek nie je schopný vykonávať svoje práva bez toho, že by poškodzoval sám seba alebo ostatných. Opatrovníkom môže byť ktokoľvek, koho si človek zvolí, člen jeho rodiny alebo verejný opatrovník (fyzická či právnická osoba). Jeden opatrovník môže opatrovať maximálne päť osôb, v prípade, že ide o fyzickú osobu, a dvadsaťpäť osôb v prípade osoby právnickej. Dôvodom tohto limitu je skutočnosť, že opatrovník má zo zákona povinnosť aspoň raz mesačne sa so svojím opatrovancom stretnúť.

Plná moc do budúcnosti predstavuje dopredu vyslovené želanie človeka, ktorý je k tomu spôsobilý, o ustanovení zástupcu v budúcnosti pre prípad, že stratí spôsobilosť samostatne jednať. Na oblasti, na ktoré sa plná moc nevzťahuje, je možné ustanoviť opatrovníka.

Zastúpenie príbuznými znamená, že člen domácnosti človeka s postihnutím obstaráva jeho bežné veci (nákupy, platby nájomného atď.). Na túto oblasť nie je nutné ustanovovať opatrovníka.

Plná spôsobilosť je vždy zachovaná v oblasti ľudských práv, politických práv, práva na odvolanie proti ustanoveniu opatrovníka, práva nahliadať do súdneho spisu. Taktiež je zachovaná testamentárna spôsobilosť, avšak je dôležité dodržať formu závetu, ktorá je pre tieto prípady stanovená špecificky.

Slovenský, ale i český (československý) právny systém býva tradične ovplyvnený nemecky hovoriacimi krajinami. Reformy opatrovníctva sa v posledných dekádach nevyhli ani nemeckému BGB (*das Bürgerliche Gesetzbuch*) a rakúskemu ABGB (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*). V Nemecku prešla práva úprava opatrovníctva začiatkom deväťdesiatych rokov rozsiahlou premenou. V roku 1992 bol do BGB zaradený nový inštitút „*Betreuung*“, ktorý sa dá popísať ako súdom stanovené opatrovníctvo a právne zastúpenie. Plný názov znie „*Die rechtliche Betreuung*“ a je zaradený v štvrtjej knihe BGB Familienrecht, titul druhý, § 1896 a násl.

Nemecký občiansky zákonník neumožňuje zbaviť človeka spôsobilosti na právne úkony, platí princíp zachovania práv. Na základe inštitútu „*Betreuung*“ môže súd človeku ustanoviť „**opatrovníka**“ (*der Betreuer*), ktorý je oprávnený jednať za neho v presne vymedzených oblastiach a situáciách (tzv. funkčný test spôsobilosti). Dotknutá osoba tým však nestráca svoju spôsobilosť, môže taktiež v týchto oblastiach jednať i sama. Súd môže ďalším rozhodnutím využiť inštitút „*Einwilligungsvorbehalt*“, ktorým obmedzí spôsobilosť opatrovanca jednať sám v konkrétnej právnej ob-

lasti (napr. predaj bytu). Platnosť jeho jednaní v tejto oblasti bude viazaná na súhlas opatrovníka. Človek podliehajúci inštitútu „*Betreuung*“, tzv. „*der Betreute*“ nemôže byť obmedzený v spôsobilosti uzatvoriť manželstvo, je mu ponechané volebné právo a dokonca je zachovaná aj testamentárna spôsobilosť. Avšak musí byť spôsobilý závet uzavrieť, tzn. musí byť schopný pochopiť význam tohto jednaní a podľa toho sa rozumne riadiť. Súhlas opatrovníka s týmto jednaním sa nevyžaduje.

Pred inštitútom opatrovníka majú prednosť plné moci (princíp nutnosti a princíp sebaurčenia). V prípade, že nie je možné plnú moc udeliť, súd požiada verejný zdravotnícky úrad o vyjadrenie popisujúce zdravotný, sociálny a psychický stav človeka a o prípadné odporúčanie úloh a dĺžky trvania opatrovníctva.

ŠVÉDSKO

Tradičný systém opatrovníctva prešiel vo Švédsku reformou v roku 1988. Pre ľudí s duševným postihnutím sú dôležité najmä dva zákony, a to tzv. „rodičovský zákon“ (*Foraldrabalken*), ktorý rozoznáva dve formy asistencie: **radcu** (*god men, mentor*) a **správcu** (*forvaltare, trustee*) a „zákon o podpore a službách pre určité osoby s postihnutím“, ktorý v januári 1994 nahradil zákon o mentálnej retardácii z roku 1967. Nový zákon, okrem rôznych práv osôb s postihnutím, upravuje i ďalšie alternatívy, a to inštitúciu tzv. kontaktnej osoby (*Kontakt person*) a osobného asistenta.

Radcu ustanovuje súd. Jedná so súhlasom človeka a jeho práva a povinnosti sú obdobné ako má zmocnenec na základe plnej moci. Zákon zdôrazňuje, že radca je povinný konať v súlade s vôľou osoby, ktorej je ustanovený. Tá má možnosť podať voči rozhodnutiu radcu opravné prostriedky.

Súd **správcu** ustanoví iba v prípade, že iné formy asistencie nie sú dostatočné. Správca môže rozhodovať samostatne, a to aj bez súhlasu dospeléj osoby. Človek, ktorému je správca ustanovený, stráca spôsobilosť iba v rozsahu správцovej kompetencie. Právomoc správcu činiť právne úkony môže byť všeobecná, často je však limitovaný rozhodnutím súdu. Človek s postihnutím nestráca politické práva a dokonca mu môže byť poskytnutá asistencia pri výkone volebného práva.

FRANCÚZSKO

Reforma opatrovníctva bola vo Francúzsku prijatá v roku 2007 s účinnosťou od 1. 1. 2009. Nová právna úprava rozlišuje medzi potrebou sociálnej asistencie a občianskoprávnou ochranou človeka, medzi súdnou a tradičnou ochranou. Z občianskeho zákonníka (Code Civil) vypadla márnotratosť ako samostatný dôvod na zásah do právnej spôsobilosti.

Rozdelenie ochrany na **súdny dohľad** (*La sauvegarde*), **správcovstvo** (*curatelle*) a **opatrovníctvo** (*tutelle*) zostalo nedotknuté. V prípade **súdneho dohľadu** nedochádza k zásahu do spôsobilosti človeka. Uplatňuje sa v naliehavých prípadoch a je časovo obmedzený. V prípade, že dôjde k zlepšeniu zdravotného stavu, súd dohľad zruší. Môže byť taktiež premenený na reštriktívnejšie formy ochrany. **Správcovstvo** sa uplatní v prípade, že človek potrebuje asistenciu alebo nejakú formu dohľadu. Na základe znaleckého posudku súd rozhodne o zozname úkonov, ktoré je človek schopný činiť samostatne, prípadne s asistenciou svojho správcu.

Zásah do spôsobilosti právne jednať sa netýka vysoko osobných úkonov, ako napr. uznanie otcovstva, výkon rodičovských práv atď. V týchto veciach neprichádza do úvahy zastupovanie ani asistencia (čl. 458 Code Civil). V prípade osobných záležitostí rozhoduje dospelá osoba samostatne, bez ohľadu na formu jej poskytovanej ochrany. Z toho dôvodu napríklad v prípade zmeny bydliska alebo chirurgického zákroku musí dotknutý človek udeliť súhlas. Iba v prípade, že nie je takého súhlasu schopný, súd alebo rodinná rada autorizuje k takému rozhodnutiu inú osobu (čl. 459 Code Civil).

Okrem súdnych nástrojov ochrany (súdny dohľad, správcovstvo, opatrovníctvo) v čl. 477 - 495 Code Civil upravila reforma aj tzv. predbežné právne prehlásenia. Človek si tak môže zvoliť sám tretiu osobu, ktorá sa bude starať o jeho záujmy. Táto osoba bude kontrolovaná sudcom alebo notárom.

Reforma taktiež vytvorila špecifický systém sociálnej asistencie. Opatrovník na sociálne dávky bol nahradený nesúdnym mechanizmom. Sociálna asistencia sa poskytuje na základe zmluvy medzi dotknutým človekom a správnym orgánom. Sudca zasiahne iba v prípade, že zlyhá sociálna asistencia. Vtedy nastúpi ochrana v podobe súdneho dohľadu.

JAPONSKO

V apríli roku 2000 vstúpila v účinnosť reforma systému opatrovníctva dospelých osôb. Reforma bola spojená s rozsiahlou novelizáciou japonského občianskeho zákonníka z roku 1896 a s prijatím nových zákonov o dobrovoľných opatrovníckych zmluvách (*Law concerning Voluntary Guardianship Contracts, No. 150/1999*) a zákona o registrácii opatrovníctva (*Law concerning Registration of Guardianship, No. 152/1999*).

Do roku 2000 sa japonský opatrovnícky systém do značnej miery zhodoval so systémom nemeckým/kontinentálnym (pred reformou). Podľa tohto modelu bolo možné zbaviť človeka spôsobilosti na právne úkony, čo malo totálne dôsledky. Okrem toho bolo možné spôsobilosť obmedziť, dôsledkom čoho bola nominácia správcu. V období po druhej svetovej vojne, kedy došlo k zásadným právnym reformám, systém opatrovníctva zostal nedotknutý. Až v polovici deväťdesiatych rokov japonské ministerstvo spravodlivosti ustanovilo študijnú skupinu na otázky opatrovníctva dospelých osôb. Výsledkom jej činnosti bola správa odporúčajúca celkovú zmenu opatrovníckeho systému.

Reforma z roku 2000 priniesla novú terminológiu. Staré právne termíny ako „nespôsobilý spravovať svoj majetok“ (*kin-chisansha*) a „čiastočne spôsobilý“ (*jun-kin-chisansha*) boli z občianskeho zákonníka odstránené. Nahradila ich nová terminológia: „opatrovnícky systém“ (*kohken seido*), „správcovstvo“ (*hosa seido*) a úplne nový systém „asistencia“ (*hojo seido*).

V rámci nového systému ochrany dospelých osôb občiansky zákonník rozlišuje: (1) ochranu zo zákona (opatrovník, správca a asistent) a (2) tzv. dobrovoľné nominovanie opatrovníka (*nin-i-kohkennin*). V rámci prvého systému súd posudzuje trvalú schopnosť chápať následky rozhodnutí v dôsledku duševného postihnutia a rozhoduje o menovaní **asistenta** (*hojonin*), **správca** (*hosa*) alebo **opatrovníka** (*kohken*). V prípade menovania **asistenta** súd zároveň rozhodne, ktoré právne úkony asistent

schvaľuje, ide najmä o úkony majetkovej povahy. **Správca** schvaľuje dôležité právne úkony, ich výpočet je uvedený v čl. 13 ods. 1 občianskeho zákonníka, taktiež ide najmä o právne úkony majetkovej povahy. Schváľeniu nepodliehajú úkony každodennej povahy. Ustanovený **opatrovník** môže zrušiť právne úkony človeka okrem úkonov týkajúcich sa každodenného života.

KANADA - ONTÁRIO

Právna úprava v Ontáriu sa riadi zákonom o náhradných rozhodnutiach (*Substitute Decisions Act*) z roku 1995. Zákon všeobecne upravuje situácie, kedy dospelá osoba nie je duševne spôsobilá činiť určité rozhodnutia ohľadne majetku alebo osobnej starostlivosti.

Spôsobilá osoba môže uzavrieť **trvajúce splnomocnenie** (*Continuing Power of Attorney*) na majetkové záležitosti a/alebo **splnomocnenie** (*Power of Attorney*) na záležitosti osobnej starostlivosti. Pokiaľ žiadny z týchto dokumentov „osobného plánovania“ nebol vytvorený, môže súd ustanoviť **opatrovníka na majetok a/alebo opatrovníka na osobnú starostlivosť**. V rozhodnutí súd vymedzí oblasti, na ktoré sa opatrovníctvo vzťahuje. Opatrovník ale nesmie byť ustanovený, pokiaľ budúce rozhodnutie je možné dosiahnuť alternatívnym spôsobom, ktorý nepožaduje, aby súd rozhodol o nespôsobilosti a ktorý predstavuje miernejší zásah do rozhodovacích práv osoby, než je ustanovenie opatrovníka. Opatrovník môže byť menovaný na dobu určitú. Zvláštna úprava obsiahnutá v zákone o súhlase so zdravotnou starostlivosťou (*Health Care Consent Act*) platí na poskytovanie zdravotnej starostlivosti a prijatie do zariadenia, kde sa dlhodobo poskytuje zdravotnú starostlivosť.

Opatrovník na majetkové veci môže byť ustanovený, ak je osoba nespôsobilá spravovať svoj majetok (táto nespôsobilosť je v zákone bližšie definovaná) a súčasne existuje potreba učiniť nejaké rozhodnutie ohľadne jej majetku. Opatrovník na majetkové veci má zo zákona povinnosť zvažovať, či je rozhodnutie v prospech opatrovanca a spravovať jeho majetok v súlade s rozhodnutiami, ktoré sa týkajú osobnej starostlivosti o opatrovanca. Opatrovník má ďalej povinnosť vysvetliť opatrovancovi svoje oprávnenia a povinnosti a povzbudzovať ho, aby sa zúčastnil rozhodovania.

Opatrovník na osobnú starostlivosť môže byť ustanovený v prípade, že človek nie je spôsobilý činiť rozhodnutia ohľadne osobnej starostlivosti (zdravotná starostlivosť, výživa, prístrešie, obliekanie, hygiena, bezpečnosť) a neexistuje platné splnomocnenie. Opatrovník má zo zákona povinnosť rozhodovať podľa želaní či pokynov vyjadrených opatrovancom v dobe, kedy bol spôsobilý, pokiaľ sú známe. Ak také želania, inštrukcie neexistujú, má opatrovník rozhodovať v najlepšom záujme opatrovanca a vziať do úvahy hodnoty a jeho vyznania zastávané v dobe, kedy bol spôsobilý, ďalej súčasné želania opatrovanca (ak ich môže zistiť). Opatrovník musí posúdiť skutočnosť, či je možné predpokladať, že rozhodnutie zlepší kvalitu opatrovancovho života a či predpokladaný prospech vyplývajúci z rozhodnutia preváži nad možným rizikom ujmy vyplývajúcej z iného rozhodnutia.

Zákon o súhlase so zdravotnou starostlivosťou vychádza zo zásady, že spôsobilosť osoby sa môže meniť v čase a vo vzťahu k rôznym zdravotným úkonom. Posky-

tovateľ preto vždy posudzuje pacientovu faktickú spôsobilosť. Ak je pacient fakticky spôsobilý súhlas udeliť, nemôže mu byť liečba poskytnutá bez jeho súhlasu. V prípade, že pacient fakticky spôsobilý nie je, udelí za neho súhlas zákonný zástupca, ale pacient má možnosť požiadať o prieskum odbornú komisiu. Proti rozhodnutiu komisie je možné sa odvolať k súdu.

NOVÝ ZÉLAND

Úprava na Novom Zélande sa riadi zákonom o ochrane osobných a majetkových práv (*Protection of Personal and Property Rights Act*) z roku 1988. Ten je založený na predpoklade, že každý zásah do života človeka znamená odmietanie jeho občianskych práv. Cieľom zákona je zvoliť vždy najmenej reštriktívne opatrenia s ohľadom na spôsobilosť človeka a umožniť mu uplatňovať a rozvíjať jeho existujúcu spôsobilosť v čo najväčšom rozsahu („normalizácia“) a v tomto ho aj podporovať.

Súd môže rozhodnúť o uložení **osobného opatrenia** (*personal order*) alebo **majetkového opatrenia** (*property orders*). Zákon taktiež obsahuje ustanovenia o **trvalom splnomocnení** (*enduring powers of attorney*). V súlade so zásadou čo najmiernejšieho opatrenia má prednosť ukladanie opatrení na dobu určitú. Zaujímavé je ustanovenie o tom, že skutočnosť, že osoba spravuje svoj majetok spôsobom, ktorý by iná osoba za daných okolností nezvolila, nie je sama o sebe dostatočným dôvodom na uloženie opatrenia týkajúceho sa spôsobilosti na právne úkony. Toto ustanovenie vychádza zo zásady, že rozhodnutia dospelé osoby majú byť rešpektované, napriek tomu, že ide o také rozhodnutia, s ktorými by ostatní nesúhlasili. Spôsobilosť na právne úkony sa nesmie zamieňať s chybným úsudkom.

Osobné opatrenie (*personal order*) je možné uložiť za podmienky, že človeku úplne alebo čiastočne chýba spôsobilosť porozumieť povahe rozhodnutí týkajúcich sa osobnej starostlivosti a sociálneho zabezpečenia (*welfare*) a predpokladať ich dôsledky, alebo má spôsobilosť týmto rozhodnutiam porozumieť, ale nie je schopný takéto rozhodnutia komunikovať. Zákon obsahuje zoznam konkrétnych opatrení, ktoré je možné uložiť. Účinnosť osobného opatrenia je stanovená na dobu určitú alebo na vyriešenie určitej záležitosti, inak skončí uplynutím jedného roka. Potom je spôsobilosť osoby automaticky preskúmaná.

Najprísnejším osobným opatrením je ustanovenie **opatrovníka** (*welfare guardian*). Ustanoviť opatrovníka je možné za podmienky, že osobe úplne chýba spôsobilosť činiť a komunikovať rozhodnutia týkajúce sa určitých aspektov jej osobnej starostlivosti a sociálneho zabezpečenia a súd má za to, že ustanovenie opatrovníka je jediným uspokojivým riešením, že rozhodnutia prijímané budú. Súd musí prihliadať k želaniu osoby pri menovaní opatrovníka. Medzi opatrovníkom a opatrovancom nesmie byť žiadny potenciálny konflikt záujmov. Súd musí v rozhodnutí vždy špecifikovať oblasti, na ktoré sa opatrovníctvo vzťahuje. Zákon vymedzuje oblasti, v ktorých nemá opatrovník žiadne právomoci: manželstvo a rozvod, adopcia dieťaťa, späťvzatie súhlasu k bežnej zdravotnej starostlivosti slúžiace k záchrane života alebo prevencii závažného poškodenia zdravia, elektrokonvulzívna terapia, psychochirurgické výkony, lekárske experimenty. Opatrovník je zo zákona povinný jednať v prospech a v najlepšom záujme opatrovanca, kedykoľvek je to

možné konzultovať s opatrovancom, podporovať a povzbudzovať opatrovanca, aby rozvíjal a uplatňoval svoju spôsobilosť, vrátane samostatného jednania a snažiť sa o integráciu opatrovanca do spoločnosti.

Majetkové opatrenia (property orders) je možné uložiť osobe, ktorá nemá úplne alebo čiastočne spôsobilosť spravovať svoj majetok. V takom prípade ustanoví súd osobu (osoby), ktorá jedná ako správca majetku. Rozsah právomocí vymedzí súd vo svojom rozhodnutí. Súd musí opäť prihliadať k želaniu osoby pri menovaní opatrovníka. Rozhodnutie súdu je automaticky preskúmané každé tri roky.



V publikácii boli použité tieto materiály:

Inclusion Europe: Mental disability advocacy center

Článok Platná právna úprava a návrh nového občanského zákonníku ve světle čl.12

Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, Mgr. Jana Marečková, LL.M, Brno